

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- * Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (Καθηγητού Παν. Νικολοπούλου)137
- * ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΝΤΑΣΗ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ (Καθηγητριάς Άφροδ. Ραγιᾶ) 144
- * ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΑΣΘΕΝΟΥΣ (Καθηγητοῦ Γ. Δ. Μαραγκοῦ).....150
- * ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ (Δρ Ἰωάννη Κ. Τσέντου)..... 152
- * ΤΗ ΜΙΑ ΤΩΝ ΣΑΒΒΑΤΩΝ (ποίημα Φιλ. Καπάσογλου) 159
- * ΕΛΛΗΝΙΚΗ Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (Δημ. Ν. Παπαθανασοπούλου).....160
- * Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ (Σ. Β. Παπασπυροπούλου).....162
- * ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: Η ΜΝΗΜΗ (Πανορμίτης)..... 164
- * ΣΧΟΛΙΑ (Τομέως Τύπου τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων) .. 165
- * ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ168

ΕΤΟΣ 64ον

ΜΑΪΟΣ 2001

ΑΡΙΘ. 621

ΔΡΧ. 250

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Ἐπανεξεδόθη σὲ τέταρτη ἔκδοση

ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ

Γιὰ ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω

Ἵπὸ

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗ

ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ

**Ἐπιμελημένη ἔκδοσις
μὲ 15 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου**

Κεντρικὴ διάθεσις τόμων καὶ παραγγελίαι:

Γραφεῖα περιοδικοῦ «Ἀκτῖνες»

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθῆναι – Τηλ. 32 35 931

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 64ο

ΜΑΪΟΣ 2001

Άριθμ. 621

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ^(*)

Τάς άπογευματινάς ώρας τής 22ας Φεβρουαρίου 1821 ό πρίγκιψ Άλέξανδρος Ύψηλάντης, «Γενικός Έπίτροπος του Έλληνικού Έθνους», διαπερνά τον ποταμόν Προύθιον, όριον μεταξύ τής Αυτοκρατορίας τής Ρωσίας και τής ήγεμονίας τής Μολδαβίας. Η φρουρά τής πόλεως τόν ύποδέχεται καθ' όλην τήν διαδρομήν έως τήν πόλιν του Ιασίου μέ μέγαλον ένθουσιασμόν, τόν συνοδεύει έως τήν Μονήν Γαλατά, έξω του Ιασίου, όπου και καταλύει. Έδω ύψώνεται ή τριχρωμος επαναστατική σημαία και άρχίζει ή καταγραφή των στρατιωτών. Μετά δίωρον συναντάται ό Ύψηλάντης μέ τόν βοεβόδα Μιχαήλ Σουτζον εις τήν οίκίαν του άρχιποστέλνικου Ιακωβάκη Ρίζου. Τά ξημερώματα τής 23ης Φεβρουαρίου ό Ύψηλάντης παραδίδει εις τόν Ηγούμενον τής Μονής των Τριών Ίεραρχών Αρχιμανδριτήν Σεραφείμ Καρακαληνόν, Έφορον τής Φιλικής Έταιρίας του Ιασίου, προκηρύξεις διά νά βληθούν εις τόν τύπον. Πρώτα τυπώνεται αύθημερόν εις τήν μολδαβικήν προκήρυξις προς τό Έθνος των Μολδαβών διά νά καθησυχάσουν οι μή Έλληνες κάτοικοι τής Μολδαβίας οι όποιοι δέν

έγνώριζαν τά τεκταινόμενα. Τήν επομένην 24 Φεβρουαρίου έτυπώθησαν δύο άκόμη προκηρύξεις προς τούς Φιλικούς και προς τούς Έλληνες κατοίκους τής Μολδαβίας και τής Βλαχίας. Και άκολουθει ή Προκήρυξις «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος», μέ τήν όποιαν κηρύσσεται ή επίσημος έναρξις του άγώνος.

Εις τήν Προκήρυξιν αύτήν ό Ύψηλάντης, άφοϋ άναφερθή εις τούς λόγους που ώδήγησαν εις τήν κήρυξιν τής Έπανάστασεως, θά καταλήξη. «Άς καλέσωμεν λοιπόν έκ νέου, ώ Ανδρείοι και μεγαλόψυχοι Έλληνες, τήν έλευθερίαν εις τήν κλασικήν γήν τής Ελλάδος. Άς συγκροτήσωμεν μάχην μεταξύ του Μαραθώνος και των Θερμοπυλών. Άς πολεμήσωμεν εις τούς τάφους των πατέρων μας, οι όποιοι

(*) Πανηγυρικός Λόγος εις τήν «Αθηναϊκήν Λέσχην» τήν 26ην Μαρτίου 2001.

Τό μέγα μέρος των στοιχείων που άναφέρονται εις τό άνωτέρω άρθρον προέρχεται από έγγραφα τά όποια έχουν έκδοθῆ εις α) τά «Μονόφυλλα του Άγώνος», έκδοσις τής Ιστορικής και Έθνολογικής Έταιρείας τής Ελλάδος, Άθήναι 1973 και β) τά «Αρχεία τής Έθνικής Παλιγενεσιάς», έκδοσις τής Βουλής των Έλλήνων, Άθήναι 1971 κ. έξης.

διά νά μᾶς ἀφήσωσιν ἐλευθέρους ἐπολέμησαν καί ἀπέθανον ἐκεῖ!... Εἰς τὰ ὄπλα λοιπόν φίλοι ἡ Πατρίς μᾶς προσκαλεῖ!».

Ἡ Προκήρυξις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, πέρα τοῦ ὑψηλόφρονος ἐνθουσιαστικοῦ στοιχείου, ἀποτελεῖ κείμενον σημαντικώτατον διά τόν προσδιορισμόν τόνων αἰτίων πού ὠδήγησαν εἰς τήν ἀνάληψιν τοῦ ἐνόπλου ἀγῶνος ὅσον καί διά τόν προσδιορισμόν τῆς ἰδεολογίας τοῦ ἀγῶνος.

Εἶναι, λέγει, μία ἀπαίτησις τῶν ἐλευθέρων λαῶν τῆς Εὐρώπης νά ἰδοῦν καί τήν Ἑλλάδα ἐλευθέραν, ἐφ' ὅσον ἀπό τοὺς προπάτοράς μας εὐεργετήθησαν. Οἱ φρωτισμένοι λαοί τῆς Εὐρώπης... πλήρεις εὐγνωμοσύνης διά τὰς πρὸς αὐτοὺς εὐεργεσίας τῶν Προπατόρων μας ἐπιθυμοῦσι τήν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀποροῦν μάλιστα διά τήν ἀκίνησιν μας.

Σημειώνει ὅτι ὑπάρχουν φίλοι οἱ ὅποιοι θά μᾶς συμπαρασταθοῦν, οἱ Σέρβοι, οἱ φιλελεύθεροι Εὐρωπαῖοι, ἀλλά καί μία κραταιά δύναμις θά ὑπερασπισθῇ τὰ δίκαιά μας. Ἀκόμη καί ἀπό τοὺς ἐχθρούς μας πολλοὶ παρακινουμένοι ἀπό τήν δικαίαν μας αἰτίαν θά στρέψουν τὰ νῶτα εἰς τόν ἐχθρόν καί θά συναγωνισθοῦν μέ ἡμᾶς.

Καλοῦνται οἱ πάντες εἰς συστράτευσιν ἀλλά καί ὁμόνοιαν. Οἱ πλούσιοι νά καταβάλουν μέρος τῆς περιουσίας των, οἱ ἱερωμένοι νά ἐμψυχώσουν τόν λαόν μέ τό παράδειγμά των, οἱ πεπαιδευμένοι νά συμβουλευθοῦν τὰ ὠφέλιμα. Καλοῦνται ὅσοι ὑπηρετοῦν εἰς ξένους ἡγεμόνας, στρατιωτικοὺς καί πολιτικοὺς, καί ἀφοῦ εὐχαριστήσουν αὐτούς εἰς τοὺς ὁποίους ὑπηρετοῦν, νά προσέλθουν.

Ἡ ἀναφορά εἰς τοὺς ἥρωας τῆς ἀρχαιότητος, τόν Ἐπαμεινώνδαν καί

τόν Θρασύβουλον, τόν Ἀρμόδιον καί τόν Ἀριστογείτονα, τόν Τιμολέοντα, τόν Θεμιστοκλῆν, τόν Λεωνίδα, ἀποσκοπεῖ εἰς τήν σύνδεσιν τοῦ παρόντος ἀγῶνος μέ τὰς λαμπράς ἐποποιΐας τοῦ παρελθόντος.⁽¹⁾ Ἀκόμη ἡ ἀναφορά εἰς τόν Μαραθῶνα καί τὰς Θερμοπύλας σημαίνει τήν διπλῆν τύχην τῶν ἀγωνιστῶν, νικηφόρον μάχην ἢ ἐνδοξον θυσίαν. Ἐνῶ ἡ προτροπή «Στρέψατε τοὺς ὀφθαλμούς σας, ὦ Συμπατριῶται, καί ἴδετε τήν ἐλεεινὴν μας κατάστασιν... Εἶναι καιρὸς νά ἀποτινάξωμεν τόν ἀφόρητον τοῦτον ζυγόν, νά ἐλευθερώσωμεν τήν πατρίδα, νά κρημνίσωμεν ἀπὸ τὰ νέφη τήν ἡμισέληνον, διά νά ὑψώσωμεν τό σημεῖον δι' οὐ πάντοτε νικῶμεν: λέγω τόν Σταυρόν καί οὕτω νά ἐκδικήσωμεν τήν Πατρίδα καί τήν Ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν καταφρόνησιν» παραπέμπει εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνος πού θεμελιώνεται μέ τήν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Προκήρυξις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἀποτελεῖ τήν ἐπίσημον πρώτην διακήρυξιν διά τό ἰδεολογικόν περιεχόμενον τῆς Ἐπαναστάσεως, τό ὁποῖον εἶναι σαφῶς ἐθνικόν.

Ἡ Ἐπανάστασις εἰς τήν Μολδοβλαχίαν, μετὰ τὰς πρώτας σημαντικὰς ἐπιτυχίας καί τήν συστράτευσιν τῶν ἀγωνιστῶν καί μάλιστα τῶν νέων τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον θά φθίνη. Ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Ὑψηλάντου ἀπὸ τόν τσάρον ἀπογοητεύει τοὺς ἄρχοντας καί τοὺς κληρικούς, ἡ ἀπο-

(1) Τὴν ἀναφορὰν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἐπανειλημένως θά χρησιμοποιήσουν οἱ ἀγωνιζόμενοι Ἕλληνες διά νά δηλώσουν ἐπὶ πλεον τὴν συνέχειαν τοῦ Γένους. Ἔτσι π.χ. κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης εἰς τόν Μαραθῶνα, τὴν 5 καί 6 Ἰουλίου 1824, ὁ συντάκτης (προφανῶς ὁ Γ. Ψύλλας) θά δηλώσῃ μεταξύ ἄλλων. «Ἡ μεγαλυτέρα εὐχαριστήσις ὅμως, ὅπου ἔλαβαν οἱ Ἕλληνες, εἶναι, πῶς ἐπολέμησαν ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους τῶν Προγόνων των διά νά ἐνθυμίσουν εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν παλαιὰν φήμην τοῦ τόπου καί τὰ ἐκεῖ ἐνδοξὰ τρόπια».

χώρησις τοῦ Βλαδιμηρέσκου καί τοῦ Σάββα σημαίνει τήν ἀποδέσμευσιν τῶν Βλάχων καί τῆς Σερβίας, οἱ Βούλγαροι καί οἱ Μαυροβούνιοι πλέον δέν συντρέχουν καί ἔτσι τό σχέδιον διὰ μίαν ἀσπίδα πρὸς τήν κυρίως Ἑλλάδα ναυαγεῖ. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀφορισμός θά ἐπιφέρει θλίψιν, ἄν καί ὁ ἀπαγορευσμός τοῦ πατριάρχου, τόν ὁποῖον ὁ Ὑψηλάντης ἀνακοινῶνει ἀπό τό Τυργοβίσι τήν 5ην Μαΐου, συγκινεῖ καί ἐξαγριώνει τοὺς στρατιώτας του. Ἐν τέλει στίς ἀρχές Ἰουνίου, μετὰ τήν παράδοσιν καί τοῦ Ἰασίου, ὁ Ὑψηλάντης πικραμένος ἀποχωρεῖ εἰς τήν Αὐστρίαν.

Ὅμως ὁ ἀγών, ὁ ὁποῖος ἀπό τά τέλη Μαρτίου ἔχει ἀρχίσει εἰς τήν κυρίως Ἑλλάδα καί τά νησιά, στέφεται, ἔστω καί μέ πολλάς θυσίας, ἀπό σημαντικὰς νίκας. Ἡδὴ καθ' ἣν ἐποχὴν εἰς τήν Μολδοβλαχίαν ἐπικρατεῖ ἡ ἀπογοήτευσίς μετὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἡττας, εἰς τήν κυρίως Ἑλλάδα τό θέατρον τοῦ πολέμου εἶναι ἐκτεταμένον καί νικηφόρον. Δέν εἶναι μόνον ἡ Πελοπόννησος καί ἡ Ρούμελη, ἀλλά καί οἱ Κυκλάδες καί ἡ Κρήτη καί αἱ νῆσοι τοῦ λοιποῦ Αἰγαίου καί ἡ Μακεδονία καί ἡ Ἡπειρος καί ἡ Θράκη καί ἡ Θεσσαλία, ἀκόμη καί τά Δωδεκάνησα καί ἡ μακρὰν εὐρισκομένη Κύπρος. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν ξεσηκωθῆ. Καί ἄλλοι μὲν προωθοῦνται νικηφόρος, ἄλλοι πληρῶνουν τό βαρὺ τίμημα τοῦ αἵματος καί τῆς δηώσεως. Καί παρὰ τό γεγονός ὅτι ἡ σκληρὰ χεῖρ τοῦ Μαΐτλανδ καταπνίγει κάθε προσπάθειαν ἐπαναστατικῆς ἐκδηλώσεως εἰς τήν Ἑπτάνησον οἱ φιλελεύθεροι Ἑπτανήσιοι συγκροτοῦν σώματα Ἑπτανησίων οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων εἰς τήν κυρίως Ἑλλάδα. Τά ἑλληνικά καρὰβια κυριαρχοῦν εἰς τό Αἶγαϊον καί ἐμποδίζουν τόν Τουρκικόν στόλον νά ἐξέλθῃ ἀπό τόν Ἑλλησποντον, ἐνῶ τρομερὰ ὀθωμανικά πλοῖα πνίγονται εἰς τά

βάθη τοῦ Αἰγαίου ἀπό τά ἑλληνικά ἠφαιστεία, τά πυρπολικά.⁽²⁾

Ἄλλὰ καί εἰς τήν κυρίως Ἑλλάδα ὁ ἀντικειμενικός στόχος τῆς ἐξεγέρσεως ἔπρεπε σαφῶς νά διευκρινισθῆ ὄχι μόνον διὰ νά γίνῃ ἀσφαλές κτῆμα τῶν Ἑλλήνων ἀλλά καί διὰ νά ἐνημερωθοῦν οἱ ξένοι.

Τόν διακηρύσσει ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνική Συνέλευσις, ἀπό 15 Ἰανουαρίου τοῦ πρώτου ἔτους τῆς Ἀνεξαρτησίας, 1822. Ὁ κατά τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νά στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καί στασιώδεις ἢ ἰδιοφελεῖς μέρους τινός τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοποῦς, εἶναι πόλεμος ἔθνικος, πόλεμος ἰερὸς, πόλεμος τοῦ ὁποῦο ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάγκησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καί τῆς τιμῆς, τά ὅποια, ἐνῶ τήν σήμερον ὄλοι οἱ εὐνομούμενοι καί γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τά χαίρουσιν, ἀπό ἡμᾶς μόνον ἡ σκληρὰ καί ἀπαραδειγματίστος τῶν Ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μέ βίαν ν' ἀφαιρέσῃ καί ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν νά τά πνίξῃ». Ἐξ μῆνας προηγουμένως ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὡς πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου, εἶχε διευκρινίσει ὅτι πολεμοῦμεν τόν τύραννον καί τήν τυραννικὴν διοίκησίν του καί ὄχι τοὺς Τούρκους.

(2) Ἐνδεικτικὴ τῆς ἀποφασιστικότητος ἀλλὰ καί τῆς ὑπερφηφείας μετὰ τῆς ὁποίας διεξάγεται ὁ ἀγών εἶναι ἡ διακήρυξις τοῦ προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (ἀπὸ τοὺς Μύλους Ναυπλίου, 27 Μαΐου 1824) Γεωργίου Κουντουριώτη. Ἡ Διοίκησις εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι πολλοὶ κυβερνῆται ἐμπορικῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων, ἐκμεταλλεζόμενοι τὸν σεβασμὸν ποῦ ἔχουν τὰ Ἑλληνικά πλοῖα πρὸς τὰς ξένας οὐδέτερας δυνάμεις, ἐναύλωσαν καί ναυλῶνουν τὰ πλοῖα τῶν πρὸς χρῆσιν τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο ἡ Διοίκησις διακηρύττει ὅτι τὰ τοιαῦτα πλοῖα καί οἱ ἐν αὐτοῖς ναῦται ὅποιαν σημαίαν καί ἂν ἐπιφέρωσι δέν θέλουν θεωρηθῆ πλέον ὡς ἀνήκοντα εἰς οὐδέτερον ἔθνος, ἀλλ' ὡς ἐχθρικά. Καλοῦνται δὲ τὰ ἑλληνικά πλοῖα καί κάθε ἄλλη ἑλληνικὴ δύναμις νά τὰ καταπολεμῆ, νά τὰ πυρπολῆ καί νά τὰ βουλιάξῃ «σὺν τοῖς ναύταις αὐτῶν».

Ἡ ἀντίληψις αὐτῆ διήκει δι' ὅλης τῆς περιόδου τοῦ ἀγῶνος καί ἡ Γ' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνική Συνέλευσις θά διακηρύξη ἐκ νέου ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἐλαβε τὰ ὅπλα καί δέν ζητεῖ διὰ τῶν ὀπλων παρὰ τὴν δόξαν καί τὴν λαμπρότητα τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς κλήρου κατεδιώκετο καί κατεφρονεῖτο· ζητεῖ τὴν τελείαν ἀνάκτησιν τῆς προγονικῆς του γῆς, ἡ ὁποία τοῦ ἀφηρέθη βία καί δυναστεία· ἀπαιτεῖ τὴν ἐλευθερίαν του καί πολιτικὴν του ὑπαρξίν τὴν ὁποίαν στερεῖται καί εἰς ἓνα λόγον τὴν μὴ ὑποδουλώσιν του εἰς κανέν ὁποιοῦνδήποτε ἔθνος. Δι' αὐτὰ καί μόνα μάχεται ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος.

Εἶναι λοιπόν ὁ ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐκφράζεται διὰ στόματος αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀγωνιστῶν, ἀγὼν ἐθνικός, ἀγὼν διὰ τὴν ἀνάκτησιν ὅσων ὁ Ὀθωμανικός κατακτητὴς τοῦ ἐστέρησε, χωρὶς ὁ λαὸς αὐτὸς νά τοῦ τὰ προσφέρει. Τοῦτο τὸ τελευταῖον παρπέμπει εἰς τὴν ὑπερήφανον ἀπάντησιν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου πρὸς τὸν Μωάμεθ τὸν πορθητὴν καί εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δέν παρέδωσαν τὴν Πόλιν, ἀλλ' ὅτι αὕτη κατελήφθη. Καί εἶναι ἀγὼν χριστιανικός, διὰ τὴν δόξαν καί τὴν λαμπρότητα τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς αὐτόν (τόν Χριστόν) πέντε ἔτη μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως οἱ πληρεξούσιοι τοῦ ἔθνους θά ἀπευθύνουν προσευχῆς εὐγνωμοσύνης διότι οὐδέ στιγμὴν ἐγκατέλειπε τὸ ἔθνος εἰς τὸν μακρὸν καί πολυώδυνον ἀγῶνα. Οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ διάφορα κινήματα καί ἐπαναστάσεις πού ταράσσουν τὴν Εὐρώπην μέ αἰτήματα ἱκανοποιήσεως κοινωνικῶν καί ταξικῶν στόχων, πάντοτε ἐσωτερικῆς εἰς τὰ κράτη ὑποθέσεως. Ἐδῶ πρόκειται διὰ τὴν ἀποτίναξιν ζυγοῦ ὁ ὁποῖος στερεῖ ἄλλο ἔθνος τῆς ἐλευθερίας του. Καί οἱ ἐπαναστατημένοι Ἕλληνες πρέπει νά τὸ τονίζουν αὐτό πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἀλλὰ καί τοὺς λαοὺς τῆς

Εὐρώπης διὰ νά μὴ τοὺς βλέπουν ὡς ταραχοποιούς. Ἀλλὰ καί διὰ νά μὴ τοὺς βλέπουν μέ ἐλαττώματα, ὅπως τοὺς συκοφαντοῦν. Διότι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δέν ἦταν δυνατὸν νά παραμεῖνῃ ἀμόλυντον καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ τεσσάρων αἰῶνων διάστημα τῆς βαρβαρικῆς δουλείας. Ὅμως ὁ Ἕλλην ἀπεδείχθη ἄξιός τῆς ἐλευθερίας του.

Παραλλήλως πρὸς τὴν διευκρίνισιν τοῦ στόχου τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τὸ ἐπαναστατημένον Γένος πρέπει νά προσδιορίσῃ καί τὸν χαρακτῆρα τοῦ νέου κράτους πού σχηματίζεται. Ἐτοι εἰς τὸ προσωρινόν πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου, ἤδη τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822, προσδιορίζεται ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὅμως ἡ Διοίκησις ἀνέχεται καί πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν. Αὐτὴ ἡ διακήρυξις ἐμπνέεται ἀπὸ ἀπολύτως φιλελεύθερον πνεῦμα διὰ τὴν ἐποχὴν, διότι συνδυάζει τὴν ἀπὸ αἰῶνων πανελληνιον πίστιν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν μέ τὰς ἐπιταγὰς τῆς διασφαλίσεως τῆς ἀκωλύτου ἐπιτελέσεως τῶν θρησκευτικῶν ὑποχρεώσεων καί τῶν ἀλλοδοξῶν καί ἀλλοθρήσκων.

Τὸ ἄλλο μέγα ζήτημα εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων τοῦ νέου κράτους. Κατὰ τὸ τμῆμα β' τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος· Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν εἰσὶν Ἕλληνες καί ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινὸς διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ἐπομένως ὁ Ἕλλην πολίτης τοῦ νέου Κράτους εἶναι ὅπωςδήποτε Χριστιανός καί αὐτόχθων. Τοῦτο εἶναι σημαντικόν καί προσδιορίζει καί τὰς ἐπομένας φάσεις τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ βίου. Ὁ συνδυασμὸς μάλιστα μέ τὰ διαλαμβανόμενα εἰς τὸ τμῆμα α' περὶ τῆς ἐπικρατοῦσης θρησκείας προσδιορίζει ἀκόμη σαφέστερον τὸν

χαρακτήρα του νεοελληνικού κράτους. Πρόβλημα τό όποιον θά ανακύψη άργότερον μέ τήν άπορίαν του επάρχου των Κυκλάδων νήσων διά τόν χαρακτήρα εκείνων των κατοίκων των νήσων οί όποιοί ακολουθοῦν εἰς τό καθολικόν δόγμα θά λυθῆ με άπάντησιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τήν εἰρήνην οί κάτοικοι αὐτοί εἶναι αὐτόχθονες καί Χριστιανοί, εἶναι Ἑλληνας άνεξαρτήτως του συγκεκριμένου δόγματος. Ἡ θέσις αὐτή προσδιορίζει πλέον τό κύριον συστατικόν του άπελευθερουμένου άνεξαρτήτου Κράτους.

Βεβαίως άλλο πρόβλημα θά ανακύψη με τήν επιθυμίαν πολλών Μουσουλμάνων αὐτοχθόνων οί όποιοί ζητοῦν νά βαπτισθοῦν. Τό ζήτημα δημοουργεῖται κυρίως εκ του αίχμαλωτισθέντος Κιαμίλ μπέη ό όποιος επιθυμεῖ νά βαπτισθῆ. Τό Βουλευτικόν Σώμα εἰσηγεῖται όπως επιτραπῆ εἰς κάθε Ὀθωμανόν πάσης ηλικίας νά βαπτισθῆ, μετά τήν άπαιτημένην κατήχησιν, με τήν αίτιολογίαν ότι θρησκευτικῶς οὐδεῖς αποκλείεται καί ότι τοῦτο εἶναι καί πολιτικῶς ωφέλιμον. Ὅμως τό Ἐκτελεστικόν Σώμα εἰς τελείως αντίθετον γνώμην διότι διαβλέπει κινδύνους. Πολλοί Ὀθωμανοί πού έχασαν τάς περιουσίας των λόγω τῆς κρατικῆς αλλαγῆς θά επιδιώξουν νά βαπτισθοῦν. Ἐτσι δεδομένου ότι εἶναι αὐτόχθονες καί, μετά τήν βάπτισίν των, Χριστιανοί θά ζητήσουν τά Ἑλληνικά δικαιώματα καί θά ανακτήσουν τάς περιουσίας των. Ἐξ άλλου λόγω τῆς εμπειρίας των περί τήν διοίκησιν, ιδιαιτέρως ό Κιαμίλ μπέης, ἠμποροῦν νά εκλεγοῦν μέλη τῆς Διοικήσεως καί φυσικῶ τῷ λόγω νά προβοῦν εἰς προδοτικές ενεργείας. Διά τοῦτο δέν εἶναι τήν σήμερον πολιτικῶς ωφέλιμον νά βαπτίζονται πάσης ηλικίας Ὀθωμανοί, αλλά μόνον μέχρι τῆς ηλικίας των δώδεκα ετών, εκτός των γυναικῶν εἰς τάς όποίας ἄς συγχωρηθῆ κατά πᾶσαν ηλικίαν, διότι οί γυναῖκες ἐπεται νά εἶναι ευχαριστημένα εἰς τήν

ελληνικήν ελευθερίαν μάλλον ἢ εἰς τήν τουρκικήν ισόβιον φυλάκωσιν. Τό ζήτημα εἶναι ενδιαφέρον καί σήμερον μέ τό πρόβλημα τῆς ελληνοποιήσεως των μεταναστῶν.

Αὐτά τά θέματα του προσδιορισμοῦ του χαρακτήρος του νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους διά νά εἶναι καί νά παραμείνη Ἑλληνικόν καί Χριστιανικόν καί μάλιστα Ὁρθόδοξον Χριστιανικόν ἐπρεπε εἰς αρχῆς νά διευκρινισθοῦν καί πράγματι ἡ πρώτη εν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνική Συνέλευσις μαζί με τήν κήρυξιν τῆς πολιτικῆς υπάρξεως καί άνεξαρτησίας του Ἑλληνικοῦ Ἐθνους τά προσδιώρισε.

Μεταξύ των τόσων θεμάτων τά όποια άπησχόλησαν τό προσωρινόν πολίτευμα ένα σημαντικόν ζήτημα ἦταν ἡ άπονομή τῆς δικαιοσύνης. Τό Δικαικόν, τό όποιον εἰς τήν αρμοδιότητα, καθορίζεται ως άνεξάρτητον από τάς άλλας δύο δυνάμεις, τήν Βουλευτικήν καί τήν Ἐκτελεστικήν.

Ὅμως τό σημαντικόν των αποφάσεων εἶναι ότι άφ' ενός μέν καλεῖται τό Βουλευτικόν Σώμα νά όρίση επιτροπήν διά νά συνθέσῃ κώδικας νόμων πολιτικῶν, ἐγκληματικῶν καί ἐμπορικῶν, άφ' ετέρου δέ καθορίζεται ότι ἄχρι τῆς κοινοποιήσεως των εἰρημένων κωδίκων κατά μέν τά ἐγκληματικά καί πολιτικά ισχύουσιν οί νόμοι των ἡμετέρων αἰμνήστων Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τό Ἄπάνθισμα των Ἐγκληματικῶν τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως των Ἑλλήνων καί οί από τήν Διοίκησιν ἐκδιδόμενοι νόμοι· κατά δέ τά ἐμπορικά ισχύει μόνος τῆς Γαλλίας ό ἐμπορικός κώδιξ. Βλέπομεν νά συνδυάζεται ἡ ζωντανή παράδοσις με τήν ἐφαρμογήν των νομικῶν διατάξεων του Βυζαντίου διά νά δηλωθῆ καί με αὐτόν τόν τρόπον ἡ συνέχεια του Γένους, καί μάλιστα με αναφοράν εἰς τό πολιτικόν κέντρον του, τήν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἐφαρμογή των συγκεκρι-

μένων αποφάσεων της Διοικήσεως διά νά δειχθῆ ὅτι τό ἐπαναστατημένον Γένος γνωρίζει νά βουλευέται καί νά ἐκτελῆ καί ἡ ἀποδοχή τοῦ Γαλλικοῦ ἐμπορικοῦ νόμου διά ἐπισημανθῆ ὅτι τό Ἔθνος δέν εἶναι ἄμοιρον τῶν ἐξελίξεων πού ἔχουν διαμορφωθῆ εἰς τήν διακίνησιν τῶν ἀγαθῶν.

Μέ τήν ἐκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως οὐδείς εἶχεν αὐταπάτας ὅτι ὁ Σουλτᾶνος θά ἀπαντοῦσεν ἀμέσως καί σκληρά. Τήν εἶδησιν ἔσπευσε νά μεταδώσῃ εἰς τόν Σουλτᾶνον ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ Γρηγόριος Στρογονόφ. Καί τοῦτο διά νά ἀποσειῇ τās εὐθύνας τοῦ Τσάρου ἐνώπιον τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ ἐνέργειά του μνημονεύεται σαφῶς εἰς τόν ἀφορισμόν· καί ὁ ἴδιος ἐνταῦθα ἐξοχώτατος πρέσβυς τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας ἔδωκεν ἐγγραφον πληροφορίαν ὅτι οὐδεμίαν ἢ εἶδησιν ἢ μετοχήν ἔχει τό Ρωσικόν Κράτος εἰς αὐτήν τήν ὑπόθεσιν καταμεμφόμενον μάλιστα καί ἀποτροπιαζόμενον τοῦ πράγματος τήν βδελυρίαν καί προσεπιπλέον ἡ αὐτοῦ ἐξοχότης εἰδοποίησεν ἐξ ἐπαγγέλματος τὰ διατρέχοντα ὑπομνήσας τό βασιλεῖον κράτος (δηλ. τόν Σουλτᾶνον) ὅτι ἀνάγκη πᾶσα νά φροντίσῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τόν ἀποσκορακισμόν καί τήν διάλυσιν τῶν τοιούτων κακῶν. Ἡ μνεῖα εἰς τόν ἀφορισμόν τῆς στάσεως τοῦ Ρώσου πρέσβευς δεικνύει πλὴν τῶν ἄλλων καί τήν διπλωματικὴν εὐστροφίαν τοῦ ἐθναρχικοῦ κέντρου. Διότι ἔπρεπε νά δηλωθῆ ὁ πρῶτος πληροφοριοδότης ποῖος ἦταν, ὅχι διότι ἡ Ὀθωμανικὴ διοίκησις ἀργά ἢ γρήγορα δέν θά ἐπληροφορεῖτο τὰ σχετικὰ, καί νά μάθῃ τό Γένος, καί ἰδιαιτέρως οἱ ἀγωνιζόμενοι εἰς τās ἡγεμονίας Ἑλληνας καί ἀναμένοντες τήν βοήθειαν μιᾶς μεγάλης δυνάμεως, ὅτι ὁ πρέσβυς οὗτος εἶχεν ἀκόμη ἐκφράσει τόν ἀποτροπιασμόν τῆς Ρωσίας

καί εἶχεν εἰσηγηθῆ τήν καταστολήν τῆς Ἐπαναστάσεως.⁽³⁾

Ὁ Σουλτᾶνος μετά τήν ἀρνήσιν τοῦ Σεῦχ οὐλ Ἰσλάμ νά συναίνεσῃ εἰς τήν γενικὴν σφαγὴν τῶν Ἑλλήνων (ἀργότερον ἐπλήρωσε μέ τήν ζωὴν του αὐτὴν τήν ἀρνήσιν) στρέφεται πρὸς τήν ἀγαπητὴν συνήθειαν τῶν Τούρκων νά ἐμπλέκουν τήν εὐάλωτον καί ἀσθενῆ παρουσίαν τοῦ πατριαρχείου εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν καί ὄχι τās παρατάξεις τῆς μάχης μέ τό ἀμφίβολον ἀποτέλεσμα. Ἐτοι ἀπαιτεῖ ἀπὸ τόν Πατριάρχην καί τήν ἐνδημοῦσαν Ἱερᾶν Σύνοδον μετά τοῦ παρεπιδημοῦντος Πατριάρχου Ἱεροσολύμων καθὼς καί ἀπὸ τοὺς προύχοντας τοῦ Γένους ἡμῶν, τοὺς πραγματευτὰς καί τοὺς προκριτωτέρους τῶν ρουφετίων νά ἀποκηρύξουν τήν Ἐπανάστασιν τοῦ Ὑψηλάντου, ἰδιαιτέρως δέ ἡ Ἐκκλησία νά τήν ἀφορίσῃ, σύμφωνα μέ τόν ραγιαδικόν χαρακτήρα τῆς. Περιθώρια γιά ἀρνήσιν καί μὴ συμμόρφωσιν δέν ὑπῆρχαν. Πράγματι τήν 11/23 Μαρτίου συνυπογράφεται ὁ ἀφορισμός ἀπὸ τοὺς δύο πατριάρχας καί τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τό δέ κείμενον ἀποστέλλεται εἰς τās Ἡγεμονίας καί τήν κυρίως Ἑλλάδα. Προηγουμένως ὁ Σουλτᾶνος εἶχε διατάξει τόν Γρηγόριον τόν Ε' νά στείλῃ τοὺς προκριτωτέρους μητροπολίτας ὡς ὁμήρους. Ἐστάλησαν ὁ Δέρκιων Γρηγόριος, ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος, ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, ὁ Τυρνόβου Ἰωαννίκης, ὁ Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεος, ὁ Ἀγχιάλου Εὐγένιος. Εἶναι πρὸδηλον ὅτι ὁ ἀφορισμός ἀναφέρεται εἰς τό κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου, διότι ἀκόμη οὐδαμοῦ τῆς Πελοποννήσου ἔχει ἐκραγῆ Ἐπανάστασις.

(3) Ἡ στάσις αὐτῆ τοῦ Ρώσου πρέσβευς ἐρμηνεύεται ἀπὸ τās ἐντολάς τās ὁποίας ἐλάμβανεν ἀπὸ τόν εὐρισκόμενον εἰς Λάμπαχ τσάρον Ἀλέξανδρον τόν Α', ὁ ὁποῖος ἐτέλει ὑπὸ τήν ἀσφυκτικὴν πίεσιν τοῦ Μέττερνιχ. Διότι ὁ Στρογονόφ μεταγενεστέρως παντοιοτρόπως διηκόλυσε τοὺς ἐπαναστατημένους Ἑλληνας. Ἐξ ἄλλου ὁ τσάρος μέ διάταγμά του εἶχεν ἀποκηρύξει τήν ἐπανάστασιν τοῦ Ὑψηλάντου.

Όμως έως ότου φθάση ο άφορισμός εις τας οικείας περιοχάς του Έλλαδικού χώρου έχει έκραγή και εκεί ή Έπανάστασις και ύστερα από όλίγας ήμέρας (10 Άπριλίου) συντελείται και ο άπαγχονισμός του πατριάρχου Γρηγορίου του Ε΄ και άλλων συνοδικών και προυχόντων μέ άποτέλεσμα τήν επίτασιν τής όργης των έπαστατημένων Έλλήνων.

Ο άφορισμός αυτός θά άποτελέση, κατά τά τελευταία ιδιαιτέρως χρόνια, τό φλάμπουρο κατά τής Έκκλησίας προκειμένου νά χαρακτηρισθ ή αντίθετη πρός τήν Έπανάστασιν και συνεργός του Σουλτάνου. Βεβαίως αυτές οι άποψεις εκφράζονται επί του άσφαλους μέ άγνοιαν όχι μόνον των συνθηκών τής έποχής αλλά και των εύθυνών του Πατριάρχου διά τούς Έλληνας κατοίκους των περιοχών τής Κωνσταντινουπόλεως, τής Μικράς Άσίας, τής Βαλκανικής όσαι δέν άποτελοϋν τόν κορμόν τής κυρίως Έλλάδος και εύρίσκονται πλησιέστερον πρός τήν κεντρικήν όθωμανικήν διοίκησιν. Άλλά οι κατακρίνοντες τόν άφορισμόν λησμονοϋν νά αναφέρουν τούς άπαγχονισμούς και τας κατακρευοργήσεις των Συνοδικών που υπέγραψαν αλλά και των άλλων προυχόντων του Γένους ήμών. Θά περιορισθώ νά αναφέρω μόνον τά όνόματα των ύπογραψάντων τόν άφορισμόν συνοδικών οι όποιοι μετά τήν έκρηξιν τής Έπαναστάσεως εις τήν κυρίως Έλλάδα έθανατώθησαν. Τουλάχιστον όσων είναι γνωστή ή μέτεπειτα τύχη.

Ο Νικομηδείας Άθανάσιος ο Κύπριος, ο του Καρύδη, είχε σπουδάσει εις τήν Βενετίαν, αργότερα έδίδαξεν εις Άθήνας και μετά τήν χειροτονίαν του εις Μητροπολίτην Νικομηδείας έ-

δρυσεν εκεί σχολείον, διέθρεψε πένητας μαθητάς, απέστειλεν εις τά χωρία τής μητροπόλεως του εύπαιδεύτους ιερείς, ήταν επίτροπος τής Μεγάλης του Γένους Σχολής. Συνελήφθη τήν 10 Άπριλίου, ήμέραν του Πάσχα, μαζί μέ τόν Πατριάρχη και άλλους Μητροπολίτας, και ώδηγήθη εις τό μαρτύριον μεμονωμένως πέρα τής λεγομένης «κιγκλιδωτής πύλης».

Ο Δέρκων Γρηγόριος, από τήν Άχαΐαν. Άπό τά πρώτα μέλη τής Φιλικής Έταιρίας, συνεργάτης του Ρήγα Φεραίου. Ο Παπαφλέσσας ήταν πνευματικόν τέκνον του. Ένας από τούς άναδιοργανωτάς τής Μεγάλης του Γένους Σχολής. Άπηγχονίσθη τήν 3ην Ιουνίου εις τήν έδραν τής μητροπόλεως του, τά Θεραπειά.

Ο Άδριανουπόλεως, πρώην Φιλαδελφείας, Δωρόθεος ο Πρώιος, από τήν Χίον, μέ σπουδάς εις τήν Ιταλίαν και τήν Γαλλιαν. Υπήρξε Διευθυντής τής Μεγάλης του Γένους Σχολής και ένας από τούς συντάκτας τής «Κιβωτού» τής Έλληνικής γλώσσης. Άπηγχονίσθη τήν 3 πρός τήν 4 Ιουνίου εις τό Μέγα Ρεύμα.

Ο Θεσσαλονίκης Ιωσήφ, από τήν Δημητσάνα. Άπηγχονίσθη τήν ίδιαν ήμέραν εις τό Νεοχώριον.

Ο Σωζοαγαθουπόλεως Παΐσιος, ο Πρικαϊος ή Νέρης, από τούς Νένητες τής Άνδρου. Έξάδελφος του Θεοφίλου Καΐρη. Και αυτός έθανατώθη από τούς Τούρκους.

(Συνεχίζεται)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
Όμοτ. Καθηγητής τής Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου
Άθηνών

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΝΤΑΣΗ ΚΑΙ ΥΓΕΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ένταση (Stress) είναι κατάσταση υπερτονίας του όλου οργανισμού υπό πιεστικές συνθήκες. Έκδηλώνεται ως μη ειδική αντίδραση προς μεταβολές ή απειλές του έσωτερικού ή εξωτερικού περιβάλλοντος. Οι αντιδράσεις της έντασης δέν είναι όπωσδήποτε βλαπτικές. Αρχικά μάλιστα είναι προστατευτικές. Οι έκδηλώσεις είναι βιολογικές και ψυχολογικές, δομικές ή λειτουργικές, φανερές ή καλυμμένες.⁽¹⁾ Γι' αυτό και τό σύνολό τους έχει χαρακτηρισθεῖ σύνδρομο γενικής προσαρμογής. Είναι γνωστό και ως σύνδρομο συναγερωμῶν: φυγῆς και ἐπίθεσης (Ficht and flight syndrome).⁽²⁾

Κατά τή θετική πλευρά, ἡ ένταση βοηθεῖ στή διατήρηση ὁμοιοστασίας παρά τίς συμβαίνουσες ἀλλαγές και στήν αὔξηση κινήτρων και τάσεων γιά δράση, ἐμπειριῶν μάθησης, δημιουργικότητας και ἱκανοποίησης ἀπό τήν ἐ-

πιτυχία αὐτῶν. Ἀντίθετα ὁμως, προκαλεῖται δυσφορία ὅταν οἱ ἀνάγκες τοῦ ἀτόμου δέν μποροῦν νά ἐκπληρωθοῦν, ὅταν ἀπειλοῦνται ἡ ἀκεραιότητα και ἡ εὐεξία του, ὅταν δοκιμάζει βλάβη, ἀπώλεια ἢ πρόκληση και ὅταν ἀναγκάζεται νά λυπηθεῖ ἢ νά δώσει νέα ἐρμηνεία στήν περίσταση ἢ νά ἀποκτήσει κάποια νέα δεξιότητα γιά νά ἀνταπεξέλθει ψυχολογικά. Ἔτσι κάθε ἐμπειρία έντασης, πού προκαλεῖ δυσφορία, μπορεῖ νά εὐνοήσῃ τήν ἐκδήλωση ψυχικῶν διαταραχῶν, ὅπως εἶναι ἡ κατάθλιψη και οἱ ἀγχῶδεις διαταραχές⁽³⁾ ἢ και νά ἀφήσῃ ψυχοσυναισθηματική ἀδυναμία, πολλές φορές μὴ ἀναστρέψιμη.

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ

Ἡ σχέση τῆς έντασης μέ τήν υγεία⁽⁴⁾ παρουσιάζεται ἐπιγραμματικά στόν ἀκόλουθο πίνακα:

ΣΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΤΑΣΗ (ΣΤΡΕΣ)

Νεογλυκογένεση	Σακχ. διαβήτης
Νεογλυκογένεση	Υπογλυκαιμία
Μετακίνηση ἐνδοκυτταρίου καλίου στόν ἐξωκυττάριο χῶρο	Καρδιακή ἀρρυθμία
Ἀγγειοσυστολή	Υπέρταση
Ἀντιφλεγμονώδης ἀντίδραση	Λοιμῶξεις
Ἀνοσολογική ἄμυνα	Καρκίνος
Πηκτικότητα αἵματος	Θρόμβωση στεφαν. ἀγγείων
Συστολές μυοκαρδίου	Μεταβολές καρδιακῶν ἀπαιτήσεων
Ἐρεθισμός κεντρ. νευρ. συστήματος	Σύγχυση, ἀποπροσανατολισμός, διαταραχές σκέψης

(1) Selye H. Stress syndrome. Am J Nurs 1965, 65(3):97-99.

(2) Selye H. The stress of life, 2nd ed. New York: McGrae-Hill, 1978.

(3) Παπαγεωργίου Χ. Διαταραχές συνδεόμενες μέ τό Stress. Στό: Χριστοδούλου Γ. Ν. και Συνεργάτες. Ψυχιατρική. 1ος τόμος. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις ΒΗΤΑ, 2000:386-390.

(4) Paquali EA, Arnold HM, DeBasio N. Mental health nursing - A holistic approach, 3rd ed. St. Louis: Mosby, 1989:233.

Πρό πολλού έχει αναγνωρισθεί ότι η σωματική ένταση μπορεί να επηρεάσει την ψυχική λειτουργία και υγεία και η ψυχολογική ένταση μπορεί να επιδράσει στην προδιάθεση, εμφάνιση, πορεία και θεραπεία πολλών σωματικών διαταραχών και ασθενειών.⁽⁵⁾

Κατά τον Δρα Herbert Benson του Πανεπιστημίου Harvard, τό 60-90% των επισκέψεων στο γιατρό συνδέονται και με ψυχολογική υπερένταση.⁽⁶⁾

Η επίβιωση και η κατάσταση υγείας του ατόμου εξαρτάται από τον βαθμό, τη διάρκεια και τό επίκεντρο της έντασης καθώς και από την προσαρμοστική ικανότητα του ατόμου. Στη συνέχεια αναφέρονται μερικά έντασιογόνα έρεθίσματα,⁽⁷⁾ πού μπορεί να έχουν ψυχοσωματικές επιπτώσεις: Βιολογικά, χημικά, μικροβιακά, ψυχολογικά, άναπτυξιακά, κοινωνικά - πολιτιστικά, περιβαλλοντικά έρεθίσματα.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΣΤΗΝ ΕΝΤΑΣΗ

Τό φαινόμενο και η βαρύτητα της έντασης πού δοκιμάζει ένα άτομο και ό βαθμός προσαρμογής του στη δεδομένη στιγμή δέν μπορούν να ύπολογισθούν με την αντικειμενική εκτίμηση του έντασιογόνου έρεθίσματος. Έπειδή άκριβώς εξαρτώνται άποφασιστικά από την ευαισθησία, τούς βιολογικούς και ψυχοκοινωνικούς ρυθμιστικούς μηχανισμούς πού διαθέτει τό άτομο. Αυτό είναι:

● Η προσωπικότητα, η συναισθηματική συγκρότηση και ό πνευματικός προσανατολισμός του ατόμου. Είναι

πιθανό να αντιμετώπισει θετικά και οικοδομητικά την ένταση, τό άτομο πού βλέπει τη ζωή ως βάρδια σε θερμοπύλες, ως χρέος, ως ύπηρεσία στον συνάνθρωπο, ως άνοδική πορεία προς την πνευματική τελειότητα, όποτε δέν αίφνιδιάζεται από τίς δυσκολίες και άντιξοότητες.

● Οί προηγούμενες ψυχοτραυματικές έμπειρίες και ό τρόπος άντιμετώπισης της έντασης.

● Τό είδος, η διάρκεια και η βαρύτητα της έντασης και της άπαιτούμενης προσαρμογής. Π.χ. η προσαρμογή πού άπαιτείται σε μία μεγάλη έγχειρηση είναι πολύ πιό δύσκολη άπ' εκείνη πού χρειάζεται σε μία μικρή τομή σ' ένα δάκτυλο. Άλλωστε μία μεγάλη και παρατεταμένη ένταση μπορεί να καταπονήσει ένα άτομο όσο εύπροσάρμοστο και άν είναι.

● Η γνώμη του ατόμου για τό έαυτό του και για τό πρόβλημα πού δημιουργεί την ένταση. Π.χ. δύο άτομα χάνουν την εργασία τους. Τό ένα χρησιμοποιεί τό γεγονός σαν ευκαιρία και έμπειρία μάθησης και τό άλλο φθάνει σε βαθιά κατάθλιψη.

● Η ηλικία. Τά μικρά παιδιά και οί ηλικιωμένοι αντιμετώπιζουν την ένταση λιγότερο άποτελεσματικά από τούς νέους και τούς μεσήλικες.

● Η κατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας. Όσο πιό υγιής είναι ό άνθρωπος τόσο λιγότερες έντασιογόνες άπειλές δοκιμάζει και με μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα τίς αντιμετώπιζει.⁽⁸⁾

● Η πρόβλεψη της έντασης και ό μεθοδικός προγραμματισμός της άντιμετώπισης της. Λέγει ό ψαλμωδός: «Ήτοιμάσθην και ούκ έταράχθην» (Ψαλμ. 118, 60).

(5) Thompson TL. Psychosomatic disorders. In: Talbot JA, Hales RE, Yudofsky SC, eds. Textbook of psychiatry, 4th ed. Washington DC: American Psychiatric Press, 1988.

(6) Άγωνία, άγχος, στρές. Περιοδικό ΖΩΗ, 1999 (21 'Ιαν.): 9.

(7) Murray RB, Huelskoetter MM. Psychiatric mental health nursing - Giving emotional care. Englewood Cliffs, N.J., 1983:41, 375, 408-424.

(8) Grainger RD. Managing stress. Am J Nurs 1991, 91(8):15-16.

● Η σωματική άσκηση. Π.χ. περπάτημα, τρέξιμο, κολύμπι, ποδηλασία, όρειβασία. Η καρδιά, οι πνεύμονες και οι σκελετικοί μύς του ατόμου που άσκειται συστηματικά, έχουν αναπτυγμένη έτοιμότητα και μεγαλύτερη άντοχή για να ανταποκριθούν στις αύξημένες απαιτήσεις μιας έντασης, δηλαδή στον συναγερωμό που προκαλεί, συγκριτικά με τα όργανα του ατόμου που ζει ήρεμα χωρίς πολλή κίνηση και άσκηση.

● Η ώρα της ημέρας που συμβαίνει ή ένταση. Έπειδή η έκκριση της ύδροκορτιζόνης στον οργανισμό φυσιολογικά είναι μεγαλύτερη τις πρωινές ώρες, τότε και τα έντασιολόγια έρεθίσματα είναι πιο άνεκτά και αντιμετωπίζονται πιο άποτελεσματικά.

● Η κοινωνική ύποστήριξη. Άν το άτομο σχετίζεται και συνδέεται ούσιαστικά με την ούκογένειά του και άλλους —συγγενείς, γείτονες, φίλους, συναδέλφους, συμφοιτητές— που ενδιαφέρονται γι' αυτό, τό βοηθούν και τό ύποστηρίζουν σε περιστάσεις που δοκιμάζει ένταση, είναι πιθανό να ανταποκρίνεται πιο άποτελεσματικά στο έντασιολόγο έρεθίσμα, παρά ένα άλλο άτομο άπομονωμένο και άποξενωμένο χωρίς καμιά ύποστήριξη από τό περιβάλλον.

Έκτός από όσα αναφέρθηκαν, τονίζονται ακόμη όρισμένες άρχές που έφαρμόζουν στα περισσότερα άτομα:

● Τό ψυχολογικό ή κοινωνικό νόημα του έντασιολόγου γεγονότος για τό άτομο είναι τόσο σημαντικό όσο και οι φυσικές του ιδιότητες για την πρόκληση της έντασης.

● Τό ίδιο έντασιολόγο έρεθίσμα μπορεί να προκαλέσει διαφορετικές αντιδράσεις στα διάφορα άτομα από τις πιο ύγιεις μέχρι τις πιο παθολογικές.

● Η ένταση μπορεί να διαταράξει την όμοιοστασία και τό άτομο προ-

σπαθεί να έπιστρέψει στην όμοιοστασία.⁽⁹⁾

● Οι ψυχοκοινωνικοί κίνδυνοι για μία ύγιη προσαρμογή στην ένταση της σωματικής άρρώστιας είναι μεγαλύτεροι και σοβαρότεροι σε άρρώστους έξαρτημένους και έλεγχομένους από τούς άλλους, στους καχύποπτους που δέν έμπιστεύονται τή φροντίδα της ύγείας τους, στους άδιάφορους φαινομενικά γι' αυτό που τούς συμβαίνει, σ' αυτούς που πρόσφατα έμαθαν τή διάγνωση της άρρώστιας τους, που άντιλαμβάνονται έπικείμενο τόν θάνατο.

● Ο κίνδυνος της μή προσαρμογής στην άρρώστεια τους είναι μεγαλύτερος σ' αυτούς που νοσηλεύονται σε άδιάφορο, ψυχρό και άπρόσωπο σύστημα ύγείας, σε όσους έχουν άλυτες ψυχικές συγκρούσεις και άνοιχτές ψυχικές ρωγμές, διότι ό σεισμός της έντασης μπορεί να τις μεγαλώσει σε έπικίνδυνο βαθμό, στους άπελπισμένους και μελαγχολικούς και δυνητικά έπιρρεπείς προς την άυτοκτονία.

Ένα πλαίσιο έτίχιμησης του ατόμου σε κατάσταση έντασης προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στή φροντίδα του είναι τό ακόλουθο:

- Σωματική ύγεια και λειτουργία.
- Ψυχολογική κατάσταση.
- Προσαρμοστική ίκανότητα.

● Τό έντασιολόγο έρεθίσμα και ή αντίδραση συναγερωμό.

● Κοινωνικο-πολιτιστικά χαρακτηριστικά (θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις).⁽¹⁰⁻¹²⁾

(9) Selye H. Stress without distress. New York: American Library, 1974.

(10) Jenkins C. Psychosocial modifiers of responses to stress. In: Barrett J, Rose R, Kierman G, eds. Stress and mental disorder. New York: Raven Press, 1979:269.

(11) Antonovsky A. Health, stress and coping. San Francisco CA: Jossey - Bass, 1985.

(12) Onega L. A theoretical Framework for psychiatric nursing practice. J Adv Nurs 1991, 16:68-73.

Στή σύγχρονη βιβλιογραφία και στα πλαίσια της ψυχο-ανοσολογίας αναφέρεται η δυνατότητα επίδρασης της πνευματικότητας, των στάσεων, των σκέψεων και της ελπίδας του ατόμου πάνω στην υπερένταση και τις ψυχοβιολογικές της συνέπειες. Δηλαδή μαθαίνει το άτομο να αντιδρά διαφορετικά προς τα γεγονότα της ζωής, να χειρίζεται και να υπερβαίνει την υπερένταση κατά τρόπο ώστε να διατηρεί την υγεία και ευεξία του.

Τρεις συσχετιζόμενοι ρυθμιστικοί παράγοντες συντελούν με την παρουσία ή απουσία τους στη διατήρηση ή διαταραχή της ψυχικής ισορροπίας:

α) Η ρεαλιστική αντίληψη του γεγονότος.

β) Η έπαρκής περιστασιακή υποστήριξη και

γ) Οι προσωπικοί μηχανισμοί αντιμετώπισης.⁽¹³⁾

**ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΛΥΣΕΙΣ
ΕΚΤΩΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΝΤΑΣΗΣ
ΑΝΤΙ ΤΟΥ ΞΕΣΠΑΣΜΑΤΟΣ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΑΙΔΙ Ή
ΤΟΝ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟ Ή ΤΟΝ ΓΕΙΤΟΝΑ
Ή ΤΟΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟ**

● Σταμάτησε, τί πᾶς να κάνεις ή να πεις. Κάθισε.

● Πάρε 5 βαθιές αναπνοές. Εισπνοή, έκπνοή. Άργά, άργά.

● Χαλάρωσε. Ή μυϊκή χαλάρωση έχει σαν αποτέλεσμα και την ψυχική χαλάρωση.

● Τηλεφώνησε σε κάποιο φιλικό ή συγγενικό πρόσωπο. Μήν αρχίζεις όμως τά παράπονα. Τά παράπονα, όσο δίκαια κι αν είναι ουδέποτε συνθέτουν ύμνο, αλλά μόνο μοιρολόδι της μουρμούρας...

(13) Ραγιᾶ Α. Νοσηλευτική ψυχικής υγείας - Ψυχιατρική νοσηλευτική. Γ Έκδοση, Αθήνα 2001: 193-203.

● Πάρε τό 148 να μάθεις τον καιρό.

● Είσαι ακόμη έκνευρισμένος; Φάγε ένα μήλο. Όχι με μαχαίρι και πηρούνι, αλλά με τό χέρι.

● Ξεφύλλισε ένα χριστιανικό περιοδικό, ή ένα άλμπουμ με φωτογραφίες.

● Πήγαινε ένα περίπατο, κοπίασε σωματικά, κάνε νοικοκυριό, μαγειρική.

● Βάλε να ακούσεις μιᾶ αγαπημένη σου έκπομπή. Τραγουδήσε ή ψάλε ή ζωγράφισε.

● Πότισε τά λουλούδια σου.

**ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΧΕΙΡΙΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΥΠΕΡΕΝΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

● Ό εργαζόμενος πρέπει να έχει ρεαλιστικές προσδοκίες και πραγματοποίησιμους σκοπούς, να γνωρίζει τά όριά του, να διακρίνει ποιές έντασιογόνες συνθήκες μπορεί να αλλάξει και ποιές δέν μπορεί, ώστε να μή δαπανᾶ δυνάμεις σε μή ρεαλιστικές επιδιώξεις.

● Να συνειδητοποιεί και εξετάζει τά συναισθήματά του.

● Να εφαρμόζει πρόγραμμα σωματικής άσκησης για έκτόνωση της έντασης.⁽¹⁴⁾

● Να αποφεύγει τίς γενικεύσεις: «πάντα κάνω λάθη ή τίποτε δέν μπορεί να αλλάξει».

● Αν είναι έφικτό, να αλλάξει δραστηριότητες ή περιβάλλον εργασίας.⁽¹⁵⁾

● Να δέχεται και να προσφέρει αναγνώριση για την εργασία που έγινε καλά.⁽¹⁶⁾

(14) Κυμίσση Π. Συζητήσεις... με ένα ψυχίατρο. Αθήνα: Έκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδη, 1985:25-32.

(15) Johnson BS. Psychiatric - mental Health nursing. Adaptation and growth, 2nd ed. Philadelphia: Lippincott, 1989:788-789.

(16) Gardner E, Hall R. The professional stress syndrome. Psychosomatics 1981, 22 (August): 672-680.

● Νά χρησιμοποιεί μιά πρακτική προσέγγιση λύσης τών προβλημάτων.^(17,18)

● Νά χρησιμοποιεί τή νοερή αναπαράσταση ευχάριστων γεγονότων ή τή φανταστική μεταφορά σέ ένα ήσυχο και όμορφο τοπίο ή πνευματικές σκέψεις και προσευχή.

● Νά αναπτύξει ύποστηρικτικά συστήματα στήν εργασία του και νά συζητά τά προβλήματα μέ συναδέλφους του. Οί συχνές συναντήσεις τών εργαζομένων τής ίδιας ύπηρεσίας, μέ σκοπό τήν άμοιβαία ύποστήριξη, μπορούν νά ένθαρρύνουν τήν έξωτερίκευση τών παραπόνων, τήν διατύπωση άπόψεων και γνώμων για τήν καλύτερη λύση τών προβλημάτων τής εργασίας. Έτσι μπορεί νά άποφεύγεται ή έπαγγελματική κόπωση και νά βελτιώνεται ή ποιότητα τής εργασίας.⁽¹⁹⁾

ΑΡΧΕΣ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

● Αυτόσυγκέντρωση και αυτοκριτική. Άξιολόγηση τών έντασιογόνων παραγόντων. Ρεαλιστική εκτίμηση τών περιστάσεων.

● Νά βλέπουμε τά μεγάλα πράγματα, μεγάλα, και τά μικρά, μικρά. Καλύτερα νά έρευνηθεί τό πρόβλημα, παρά νά καλυφθεί μέ λήψη ήρεμιστικών φαρμάκων.

● Παραδοχή τών προσωπικών μας σφαλμάτων. Όχι άπίσθηση, δηλαδή άρνηση τής ένοχής μας, πού τήν προκαλεί ό έγωϊσμός μέ συνέπεια τή νεύρωση και έκδηλώσεις όπως: έπιθετικότητα πρός τό περιβάλλον, άγχος,

άνησυχία, έξοργισμός, έστω δικαιολογημένα. Είναι όμως άμαρτίες.

● Για νά άποκαταστασθεί και διατηρηθεί ή ψυχική μας γαλήνη και ύγεια χρειάζεται ή άποδοχή τής ένοχής μας για τίς άμαρτίες μας, ή μετάνοια, ή έξομολόγηση, ή προσευχή, ή λατρεία, ή Θεία χάρη, ή μελέτη τής Άγίας Γραφής.

● Πολιτισμένες λύσεις στά προβλήματα. Όχι ύπερβολική αντίδραση, έκρηκτική ή παρορμητική συμπεριφορά. Άς σκεφθούμε, έτσι κερδίζουμε ή χάνουμε αυτό πού θέλουμε; Κι άκόμη; Πόση σημασία θά έχει τό γεγονός αύριο; τού χρόνου; Κι όμως τώρα πόσο έπηρεάζει τό στομάχι μας; τήν πίσή μας; τίς σχέσεις μας μέ τούς άλλους;

● Όταν συμβαίνει ή προβλέπουμε ότι θά συμβεί ένα ένοχλητικό, δυσάρεστο έντασιογόνο γεγονός, συνιστάται αυτόσυγκέντρωση, προσοχή, έγρήγορση, προσευχή, εκτέλεση τού καθήκοντος και τού χρέους μας και επικέντρωση μόνο στό σήμερα, κάθε φορά.

● Η έλπίδα ότι μετά τήν μπόρα θά γίνει ξαστεριά, μετά τήν τρικυμία ή γαλήνη και μετά τή νύκτα θά ξημερώσει πάλι, βοηθεί τόν άνθρωπο νά ύπομένει. Ο άγιορείτης μοναχός Μωϋσής γράφει: «Όλα τά παγόβουνα κάποτε λιώνουν, οί σαπισμένοι σπόροι φυτρώνουν, τ' άνθη καρπίζουν, οί χειμώνες φέρνουν καλοκαίρια, οί νύχτες μέρες, ή Μεγάλη Παρασκευή τήν Άνάσταση».⁽²⁰⁾

● Έπαρκείς διαπροσωπικές σχέσεις πού έκπληρώνουν τίς ανάγκες τής προσωπικότητας και ένθαρρύνουν τήν έκφραση, τό μοίρασμα τού ψυχικού πόνου και τή δημιουργική χρήση τών ικανοτήτων τού άτομου.

● Έναρμόνιση τού τρόπου ζωής και συμπεριφοράς μας μέ τήν προσωπική μας συνείδηση. Νά μή μάς βρῖ-

(17) Chiroboga DA, Jenkins G, Bailey J. Stress and coping among hospice nurses: Test of an analytic model. *Nurs Research* 1983, 32(5).

(18) Gentry WD, Parkes K. Psychologic stress in intensive care unit and non-intensive care unit nursing. *Heart Lung* 1982, 11 (Jan.-Febr):43-47.

(19) Maslach G. The burn-out syndrome and patient care. *Human Behaviour* 1976, 5:16-20.

(20) Μοναχοϋ Μωϋσέως Άγιορείτου. Έπιστροφή από τήν Άμερική. Άθήνα: ΑΚΡΙΤΑΣ, 1999: 76.

σκει τό βράδυ μέ τύψεις, μέ ταραχή, μέ άϋπνία, διότι εθίγη ό έγωϊσμός μας, ή ύπερηφάνειά μας, ή αυτοεκτίμησή μας, διότι δέν έγινε τό θέλημά μας, γιατί δέν μās προτίμησαν, γιατί μās ύποτίμησαν, γιατί δέν άναγνώρισαν τήν προσφορά μας, τήν εργασία μας, τήν άξία μας, κι έμείς ξεσπάσαμε καί άντιδράσαμε άνάλογα.

● Καλλιέργεια ικανότητας γιά προσφορά καί άποδοχή αγάπης καί συγχώρεση. Έχει λεχθεί ότι: όποιος δέν συγχώρεσε έχθρούς, δέν δοκίμασε μιά από τίς ώραιότερες χαρές τής ζωής.

● 'Αγάπη χριστιανική πρός τόν πλησίον χωρίς όρους, χωρίς όρια, χωρίς μέτρα. Όπως τήν άναλύει ό Απόστολος Παύλος στό 13ο κεφάλαιο τής Α' πρός Κορινθίους έπιστολής του (στίχ. 4-7).

Δέν είναι εύκολο πρᾶγμα ή χριστιανική αγάπη. Άσκηση είναι ή αγάπη. Θέλει συνεχή άγώνα, θυσία, ύποχωρητικότητα. Δέν λιγοστεύει καί πρός τούς έχθρούς. Είναι άνεξίκακη. Άνέχεται τίς άδικίες, τίς ύβρεις, τίς προσβολές, τίς ένοχλήσεις, χωρίς θυμό, χωρίς πνεύμα έκδίκησης. Πώς κατορθώνεται αυτό; Μās τό λέγει ό Άββᾶς Δωρόθεος:⁽²¹⁾

«Διά τοῦ προσεύχεσθαι έξ ὄλης καρδίας ὑπέρ τοῦ λυπήσαντος καί λέγειν ὁ Θεός, βοήθησον τῷ ἀδελφῷ μου κάμοι διά τῶν εὐχῶν αὐτοῦ. Καί εὐρίσκειται ὑπερευχόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ὅπερ ἐστί συμπαθείας καί αγάπης τεκμήριον, καί ταπεινούμενος διά τοῦ αἰτεῖν βοήθειαν διά τῶν εὐχῶν αὐτοῦ. Όπου δέ συμπάθεια καί αγάπη καί ταπεινώσεις, τί δύναται ισχύσαι θυμός ἢ μνησικακία ἢ ἕτερον πάθος;».

(Μπορεῖ κανείς νά κατορθώσει τήν άμνησικακία μέ τό νά προσεύχεται μ'

ὄλη του τήν καρδιά γι' αὐτόν πού τόν λύπησε καί νά λέει: «Θεέ μου, βοήθησε τόν ἀδελφό μου καί μέ τίς εὐχές του καί μένα». Όπου δέ ὑπάρχει συμπάθεια, αγάπη καί ταπεινώση, πώς μπορεῖ νά ὑπερισχύσει θυμός ἢ μνησικακία ἢ κάποιον ἄλλο πάθος;).

Ταπεινώση εἶναι τό ζητούμενον. Ἡ ταπεινώση ἔλκει τήν χάρη τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ δέ καί πηγὴ ψυχικῆς ὑγείας.

Θά μπορούμε νά υπερβαίνουμε τήν ένταση τής ζωῆς καί νά διατηροῦμε καί ισχυροποιοῦμε τήν ψυχική μας ὑγεία ἂν γίνουμε πνευματικοί ἄνθρωποι άναγεννημένοι από τό Ἅγιον Πνεῦμα, ὥστε νά παρουσιάζουμε στή ζωή μας τούς καρπούς πού περιγράφει ό Απόστολος Παύλος στήν πρός Γαλάτας έπιστολή του (ε'22-23):

«Ό δέ καρπός τοῦ πνεύματος ἐστίν αγάπη, χαρά, ειρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, αγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια».

'Επίκαιρο θεωρεῖται τό ερώτημα πού θέτει ό άγιος Ἰωάννης ό Χρυσόστομος:

«Διῆλθε ποτέ πλοῖον ἀκύμαντον θάλασσαν;

'Ανέβη στάχυς καί δέν ἐδάρη ὑπό ανέμων;

'Υψώθη δρυς καί δέν ἐδέχθη κεραυνόν;».

'Επίσης ένδιαφέρον εἶναι καί αυτό πού αναφέρεται σέ ένα ήμερολόγιο: Τό ρυάκι χάνει τό τραγοῦδι του, όταν τοῦ αφαιρέσεις τούς βράχους.

ΚΑΙ ΕΝΑ ΤΕΛΙΚΟ ΣΧΟΛΙΟ:

'Η μέν άποφυγή τής έντασης στή ζωή μας εἶναι άδύνατη. Ἡ θετική όμως καί οίκοδομητική άντιμετώπισή της εἶναι δυνατή.

Άς τήν επιχειρήσουμε.

Δρ ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΡΑΓΙΑ
Όμ. Καθηγήτρια Νοσηλευτικής
τοῦ Πανεπιστημίου Ἄθηνων

(21) Άββᾶ Δωροθέου Έργα Άσκητικά, Ἡ Διδασκαλία περί μνησικακίας. Καρέας: Έκδόσεις «Ετοιμασία» Ἱ. Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, 1983:222-223.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΑΣΘΕΝΟΥΣ ΣΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Σήμερα, τήν εποχή της πληθυσμιακής ανακατατάξεως, της ζωής στην μεγαλούπολη, της απομόνωσης του ατόμου και της καταπόνησης του προσώπου, ή λήψης του πνευματικού ιστορικού ενός ασθενούς, παράλληλα με τό καθιερωμένο ιατρο-κοινωνικό ιστορικό, άποκτά ιδιαίτερη σημασία.

Είναι, γενικώς, παραδεκτό, ότι ή θρησκευτικότητα ενός ατόμου μειώνει τήν συχνότητα όρισμένων νόσων, όπως είναι ό καρκίνος και τά καρδιακά νοσήματα. Πρόσθετα, στους ασθενείς που βρίσκονται σε κρίσιμες καταστάσεις, ή θρησκευτικότητά τους επηρεάζει, σημαντικά, τίς αποφάσεις και προσεγγίσεις, τίς όποτες οί ασθενείς αυτοί λαμβάνουν, σε θέματα ζωής ή θανάτου. Τέτοια θέματα είναι, μεταξύ άλλων, ή σύνταξις διαθήκης και ή χρησιμοποίησις ή όχι ύψηλης τεχνολογίας για τήν διατήρησις της ζωής, ή δωρεά όργάνων, ή παραδοχή ή όχι του θανάτου, ως φυσικής συνέπειας του κύκλου της ζωής.

Άνεξάρτητα από τίς προσωπικές του δοξασίες, ό θεράπων ιατρός δέν πρέπει νά άγνοήσει τήν σπουδαιότητα του θρησκευτικού παράγοντος στή ζωή του ασθενούς του. Όταν ή ασθένεια άπειλει τήν υγεία και τήν ζωή, ό ασθενής προσέρχεται στον ιατρό όχι μόνο με τά σωματικά προβλήματά του, αλλά, επίσης, με τά πνευματικά έρωτήματα στό μυαλό του. Διαμέσου της ιατρικής και της θρησκείας, τό άτομο άγωνίζεται νά άντιμετωπίσει τά καθημερινά προβλήματα υγείας, τόν πόνο,

τήν απομόνωση, τήν άπελπισία και τόν θάνατο, με παράλληλη άναζήτηση έλπίδας, νοήματος, και προσωπικών άξιων, στην κρίσιμη στιγμή της άρρώστιας.

Η θρησκευτικότης και, άσφαλώς, ή άσκησις των θρησκευτικών καθηκόντων άπτονται του έσωτερου, προσωπικού ιστορικού του ασθενούς και πολλοί ιατροί, και όπωσδήποτε ειδικομένοι και φοιτηταί, έχουν δυσκολίες νά άπευθυνθούν και νά άντλήσουν τίς σχετικές πληροφορίες από τόν ασθενή. Συχνά δέν ύπάρχει ένδιαφέρον, αλλά και εκπαίδευσις στην διαδικασία αυτή και οί θεράποντες ιατροί άποφεύγουν, σκόπιμα, νά συζητήσουν με τόν/τήν ασθενή τήν σημαντική αυτή πλευρά της προσωπικότητος.

Βέβαια, ή ιατρική δεοντολογία άπαιτεί όπως ό ιατρός σεβαστεί τά θρησκευτικά και πνευματικά δικαιώματα και πεποιθήσεις των ασθενών του, πολλοί των όποιων είναι ιδιαίτερα εύάλωτοι σε περιόδους κρίσης της υγείας τους. Έντούτοις, με τήν άνάλογο εκπαίδευση και εύαισθησία, ό ιατρός θά δυνηθεί νά άκούσει τόν ασθενή του και νά έπιστρατεύσει τά θρησκευτικά «πιστεύω» του ασθενούς του, στην προσπάθεια για τήν καλλίτερη άντιμετώπιση της νόσου, σεβόμενος παράλληλα τήν ιατρική δεοντολογία. Η προσέγγιση αυτή και ή γνώση της κοσμοθεωρίας του ασθενούς θά έπιτρέψει στον ιατρό νά συζητήσει με τόν ασθενή του σημαντικά προβλήματα, που τόν άπασχολούν, νά γίνει γνώστης του

προσώπου του/της ασθενούς του και ασφαλώς να συστήσει την συμμετοχή του Ιερέως του νοσηλευτικού ιδρύματος στη φροντίδα και τον συντονισμό της προσπάθειας για την αντιμετώπιση της νόσου, των πνευματικών, αλλά και κοινωνικών προβλημάτων που την συνοδεύουν.

Περίπου τριάντα ιατρικές σχολές, στίς ΗΠΑ, όπως οι ιατρικές σχολές των Πανεπιστημίων Washington και Harvard, έχουν εισαγάγει στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα μαθήματα, που αναφέρονται στην πνευματικότητα, θρησκευτικότητα και στο πνευματικό ιστορικό του ασθενούς. Τα προγράμματα αυτά απευθύνονται όχι μόνο στους φοιτητές αλλά αποτελούν αντικείμενο της μεταπτυχιακής και συνεχιζόμενης ιατρικής εκπαίδευσης, για όλους τους ιατρούς και με ιδιαίτερο στόχο τους κλινικούς ιατρούς γενικής ιατρικής και παθολογίας.

Η λήψη του «πνευματικού ιστορικού» του ασθενούς μαρτυρεί, συχνά, τη θρησκευτικότητα του ατόμου και αποδεικνύει την πίστη του στον Θεό και την ζωοποιόν δύναμη του Θείου, στίς στιγμές δοκιμασίες σωματικής ή και ψυχικής. Η γνώση του πνευματι-

κού ιστορικού κάθε ασθενούς από τον θεράποντα ιατρό και το νοσηλευτικό προσωπικό, αναμφίβολα θα προάγει την όλη ιατρική φροντίδα και θα πρέπει ή τεχνική λήψης του να ενσωματωθεί στη διαδικασία φροντίδας των ασθενών και στην Ελλάδα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΗΜ. ΜΑΡΑΓΚΟΣ

M.D., M.Sc., F.A.A.P.

Καθηγητής

**Παιδιατρικής/Εφηβικής Ιατρικής
Creighton University School of Medicine USA**

Βιβλιογραφία:

Bennet M, Alisson D.: Discussing the diagnosis and prognosis with cancer patients. Postgraduate Medical Journal. 72 (843): 25-29, 1996.

Flescher JC, Hoffman DE.: Ethics Committees: Time to experiment with standards. Annals of Internal Medicine 120:335-338, 1994.

Hoffman N.: Ethical considerations and quality of life. Cardiovascular clinics 22:243-51, 1992.

McCormick RT.: Spirituality and Medicine. General Curriculum, University of Washington, 1998.

Tonelli MR.: Pulling the plug on living wills: A critical analysis of advanced directives. Chest 110:816-22, 1996.

Wood ML.: Naming the illness: The power of words. Family Medicine 23 (7):534 - 538, 1991.

Ἡ ἐγγράφη νέων συνδρομητῶν εἰς τὰς «Ἀκτῖνας» εἶναι ἓνα πνευματικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡμποροῦμε νὰ ἐπιτελέσωμε ὅλοι, μὲ μικρὰν προσπάθειαν.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Ἡ γόνιμη συνένωση τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καί τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὑπῆρξε μία ἀπό τίς πιό εὐλογημένες στιγμές στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὅσοι ἔχουν γνωρίσει τό μεγαλεῖο τοῦ ἑλληνισμοῦ καί συνειδητοποιοῦν τί σημαίνει Χριστιανισμός, δέν μποροῦν παρά νά μακαρίζουν ὄσους ἔχουν τό προνόμιο νά ἀνατρέφονται καί νά μεγαλώνουν μέ τίς ἀξίες καί τά ἰδανικά τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Βεβαίως ὁ ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός δέν ἔστερεῖτο ποτέ ἐχθρῶν. Ἦταν ἀνέκαθεν ὑποχρεωμένος νά ἀντιπαλαίει ὄσους ἔχουν λόγους νά πολεμοῦν εἴτε τόν ἑλληνισμό, εἴτε τόν Χριστιανισμό, εἴτε καί τά δύο. Ἐπί πλέον δέ ὁ ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός ὀφείλει νά βεβαιώνει καί νά ἀποδεικνύει συνεχῶς τή θέση του καί τήν ἀξία του σέ ἕναν κόσμο, στόν ὁποῖο ἡ ἐκπληκτική πρῶτος τῆς ἐπιστήμης ἔχει κάνει πολλούς νά πιστεύουν ὅτι μποροῦν νά στηριχθοῦν σέ αὐτή καί μόνον, γιά νά βροῦν τή λύση σέ ὅλα τά προβλήματα τῆς ζωῆς. Τελευταῖα ὁμως διαπιστώνουμε ὅτι, πέρα ἀπ' ὅλα τά παραπάνω, ὁ ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός βρίσκεται ἀντιμέτωπος καί μέ ἄλλους καινοφανεῖς ἐχθρούς, ἀντιμετωπίζοντας μία ἀμφισβήτηση διαφορετική ἀπό ὅλες τίς ἄλλες, μία ἀμφισβήτηση **ἐκ τῶν ἔσω**.

Ἐννοοῦμε τό ἐξῆς: Μέχρι πρῖν ἀπό μερικά μόλις χρόνια, ὅταν ἀνοίγαμε φερέ' εἰπεῖν τήν τηλεόραση ἢ τό ραδιόφωνο καί ἀκούγαμε ἐκεῖ κάποιον νά ἐξαίρει τίς ἀξίες τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτι-

σμοῦ, μπορούσαμε νά εἶμαστε σχεδόν βέβαιοι ὅτι αὐτός ἀσπάζεται ὁμοίως καί τίς ἀξίες τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τοῦτο μᾶς ἔκανε νά εἶμαστε ἀπολύτως πεπεισμένοι γιά τήν ἀρραγῆ ἐνότητα καί συνοχή τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ μας πολιτισμοῦ. Σήμερα ὁμως ἀκοῦμε ὄλο καί περισσότερους, Ἕλληνες καί ὄχι ξένους, νά ἐξαίρουν μέν τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό πολιτισμό, νά ἐξυμνοῦν τό ἑλληνικό θαῦμα, καί μολαταῦτα νά βδελύσσονται τήν Ὁρθοδοξία καί νά ἀποκηρύσσουν αὐτό πού ἐμεῖς ὀνομάζουμε ἑλληνοχριστιανικό πολιτισμό. Τά ἐπιχειρήματά τους εἶναι λίγο ὡς πολύ γνωστά, καί δέν ὠφελεῖ σέ τίποτε νά κρυβόμαστε ἀπό αὐτά.

Σύμφωνα μέ τοὺς ἀρχαιολάτρες πολεμῖους τοῦ Χριστιανισμοῦ, Χριστιανισμός καί ἑλληνισμός οὐδέποτε συνεργάστηκαν ἀρμονικά· ὁ ἑλληνισμός κατεδιώχθη ἀνηλεῶς καί ὑπετάγη βιαίως. Ἐλληνισμός καί Χριστιανισμός εἶναι κατ' αὐτοὺς στοιχεῖα ἐκ φύσεως ἀντιφατικά καί πολέμια· καί τότε καί μόνον θά μπορέσουμε νά ἀνακτήσουμε τόν ἑλληνισμό μας, μᾶς λένε, ὅταν ἀποκηρύξουμε καί ἀποβάλουμε τό μίσημα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Στό παρόν ἀρθρο θά σταθοῦμε σέ μία καί μόνον ἀπό τίς «ἀρχαιολατρικές» αὐτές ἐπιθέσεις ἐνάντια στόν χριστιανισμό, ὡς ἕνα πρῶτο βῆμα γιά τή μεθοδική ἀνασκευή τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀρχαιολατρῶν. Συγκεκριμένα στό παρόν ἀρθρο θά σταθοῦμε σέ μία μείζονα κατηγορία κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, πού ἐμφανίζει τόν Χριστιανισμό ὡς πολέμιο τῆς ἑλληνικῆς παιδείας:

* * *

«Ἄν ἀναγνώσουμε τὰ πατερικά κείμενα», ἀκούμε νά μᾶς λένε, «θὰ διαπιστώσουμε ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δέν χάνουν εὐκαιρία νά καταδικάζουν τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Εὐθύς μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ χριστιανοὶ ἐπέδωθησαν σέ ἓνα συστηματικὸ διωγμὸ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἀπὸ τὸ φῶς τῆς γνώσεως, πού παρεῖχε ἅπλετο ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, τὸ Βυζάντιο βύθισε τὸν κόσμον στὸ σκοτάδι τοῦ μεσαίωνα, καὶ στοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνες πού ἀκολούθησαν χάθηκαν ὀριστικὰ ἀνεκτίμητοι θησαυροὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Γραμματείας».

Πρὶν ἀρχίσουμε νά ἐξετάζουμε διεξοδικὰ τὸ θέμα τῆς στάσεως τῶν χριστιανῶν ἔναντι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, εἶναι χρήσιμο νά μνημονεύσουμε ἐδῶ ἐν τάχει κάποια πράγματα πού ὄλοι μας λίγο ὡς πολὺ γνωρίζουμε, ἔστω καὶ χωρὶς νά ἔχουμε ἀντιληφθεῖ πλήρως τὴ σημασία τους.

Ἄν ἔχουμε σήμερα στὰ χέρια μας ἓνα σημαντικό μέρος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Γραμματείας, ἂν ἔχουμε τὴν εὐκαιρία καὶ τὸ προνόμιο νά διδασκόμαστε καὶ νά μελετᾶμε στὰ σχολεῖα καὶ στὰ Πανεπιστήμια τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, ἱστορικῶν καὶ φιλοσόφων, τοῦτο τὸ ὀφείλουμε στὸ Βυζάντιο. Σέ μία περίοδο κατὰ τὴν ὁποία δέν ὑπῆρχαν ἀκόμη οὔτε ἡ τέχνη τῆς τυπογραφίας οὔτε τεχνικὲς συντήρησης τῶν χειρογράφων, ἡ ἐπιβίωση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Γραμματείας στηριζόταν ἀποκλειστικὰ σέ μία ἰδιαίτερα ἐπίπονη καὶ ἀπαιτητικὴ ἐργασία ἀντιγραφῆς χειρογράφων, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνες ὀλόκληρους γινόταν συστηματικὰ στὰ μοναστήρια τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ ἀνώνυμους μοναχοὺς ἀντιγραφεῖς. Κανένας ἀπολύτως, οὔτε λόγιος οὔτε ἐρευνητής, δέν ἔχει προσφέρει στὴν ἑλληνικὴ παιδεία ὅσα προσέφεραν ἐπὶ

αἰῶνες αὐτοὶ οἱ ἀνώνυμοι μοναχοί. Ἄν ἡ ἀνθρωπότητα εἶχε συνειδητοποιήσει τὸ χρέος τῆς ἀπέναντι σέ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, τότε κάθε Πανεπιστήμιο θὰ ὤφειλε νά ἔχει στὸν περίβολό του ἓνα ἀγαλμα ἢ μνημεῖο ἀφιερωμένο σέ αὐτούς.

Σίγουρα ἓνα μέρος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Γραμματείας δέν ὑπάρχει πιά. Ὅταν ὁ Μέγας Φώτιος συνέγραφε τὴ **Μυριόβιβλό** του τὸν ἑνάτο αἰῶνα,⁽¹⁾ εἶχε μπροστά του ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ ἔργων πού σήμερα ἔχουν χαθεῖ ὀριστικά. Αὐτὴ ἡ ἀπώλεια ὀφείλεται σέ πολλοὺς παράγοντες καὶ σέ πολλὰ τραγικὰ γεγονότα. Θὰ μνημονεύσουμε ἐνδεικτικὰ ἓνα μόνο τέτοιο γεγονὸς, πού κανεὶς λάτρης τῆς ἑλληνικῆς παιδείας δέν μπορεῖ νά ἀκούσει, χωρὶς νά ἀνατριχιάσει: Εὐθύς μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453 ὁ μὲν Μωᾶμεθ καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοὶ του ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πόλη, ὁ δὲ ἀναρίθμητος τουρκικὸς στρατὸς δέν διαλύθηκε, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τὸν χειμῶνα — δηλαδὴ ἐπὶ ἔξι μῆνες — ἐκτός τειχῶν στὸ στρατόπεδο πού εἶχε στηθεῖ γιὰ τὴν πολιορκία: ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα, ἐπὶ ἔξι ὀλόκληρους μῆνες, οἱ φωτιεῖς στὸ τουρκικὸ στρατόπεδο τροφοδοτοῦνταν ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως! Σίγουρα λοιπὸν χάθηκαν πραγματικοὶ θησαυροὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Γραμματείας: ἀλλὰ δέν πρέπει οὔτε στιγμὴ νά παύσουμε νά εὐγνωμονοῦμε τὸ Βυζάντιο, γιατί σέ αὐτὸ ὀφείλουμε ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἀρχαιότητος πού ἔχουμε ἀκόμη στὰ χέρια μας, οἱ ὅποιοι ἄλλωστε μᾶς κάνουν νά νοσταλγοῦμε καὶ τοὺς θησαυροὺς πού ἔχουμε χάσει.

(1) Γιὰ τὴ νεώτερη ἐκδοσὴ τοῦ μνημειώδους αὐτοῦ ἔργου βλ. R. Henry, Photius. Bibliothèque, Les Belles Lettres, Paris 1959 (1), 1960 (2), 1962 (3), 1964 (4), 1967 (5), 1971 (6), 1974 (7), 1977 (8).

Ἄν κάπου ἡ ἑλληνική παιδεία ἐδιώχθη πραγματικά, αὐτό συνέβη στή Δύση καί ὄχι στό Βυζάντιο. Ἴδου μία καί μόνον κραυγαλέα διαφορά: Στή Δύση ὁ Ἀριστοτέλης κυνηγήθηκε, καί μόνον μετά ἀπό πολλούς αἰῶνες τόν «ἀνακάλυψαν» ἐκ νέου καί τόν ἀνήγαγον σέ ἀπόλυτη αὐθεντία - δηλαδή ἀπό τή μιᾶ ὑπερβολή στήν ἄλλη. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πολλοί ἀπό μᾶς ἐσχόμε διαβάσει τό πολὺ γνωστό μυθιστόρημα τοῦ Οὐμπέρτο Ἐκκο *Τό ὄνομα τοῦ ρόδου*⁽²⁾ ἢ ἔχουμε δεῖ τήν ὁμώνυμη ταινία, καί καταλαβαίνουμε ἔτσι πολὺ καλά τί ἐννοοῦμε, ὅταν λέμε ἐδῶ ὅτι «ὁ Ἀριστοτέλης κυνηγήθηκε». Ἀλλά αὐτά συνέβησαν στή Δύση. Ἄν περάσουμε στό Βυζάντιο, ἐρχόμαστε ἀντιμέτωποι μέ ἕνα πραγματικά ἐκπληκτικό, ἕνα χωρίς ὑπερβολή ἀπίστευτο στοιχεῖο: Ἄν πάρουμε τό σύνολο τῶν σωζομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων, θά διαπιστώσουμε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ τέταρτος σέ ἀριθμό παραδεδομένων χειρογράφων συγγραφεύς, μετά τήν **Καινή Διαθήκη**, τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο καί τόν Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό! Μετά δηλαδή τήν **Καινή Διαθήκη**, τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο καί τόν Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, στά μοναστήρια τοῦ Βυζαντίου προτιμοῦσαν νά ἀντιγράφουν ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους!⁽³⁾ Καί ἂν μὲν ζητούσαμε ἀπό ὄσους κόπτονται σήμερα γιά τήν ἀξία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας νά ἀντιγράφουν διά χειρῶς ἕνα καί μόνο βιβλίο ἀπό τά **Μετά τά Φυσικά** φρεῖ εἶπεῖν τοῦ Ἀριστοτέλους, αὐτοί θά ἔβρισκαν τή δουλειά ιδιαίτερα ἐπιμοχθη: οἱ μοναχοὶ ἀντιγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου ἀν-

(2) Γιά μία δόκιμη ἑλληνική μετάφραση βλ. Οὐμπέρτο Ἐκκο, *Τό ὄνομα τοῦ ρόδου*, μετάφρ. Ἐφης Καλλιφατιδῆ, Ἐκδόσεις Γνώση, Ἀθήνα 1985.

(3) Αὐτό τό πραγματικά ἐκπληκτικό στοιχεῖο μᾶς ἐπισημαίνουν οἱ D. Harflinger (*Die Textgeschichte der pseudo - aristotelischen Schrift Περὶ ἀτόμων γραμμῶν*, Amsterdam 1971, 40 κ.έ.) καί H. Hunger (*Βυζαντινὴ λογοτεχνία, τόμος Α'*, μετάφρ. Λίνου Μπενάκη, Μορφωτικό Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθήνα 1987, 55).

τίθετα, τοὺς ὁποίους αὐτοὶ καταδικάζουν ὡς ἐχθροὺς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὄχι ἀπλῶς ἀντέγραφαν βιβλία ἐπὶ βιβλίων μέ ἀπίστευτη ὑπομονή καί ἐπιμονή, ἀλλά μᾶς ἄφησαν καί χειρόγραφα πού κάθε σελίδα τους εἶναι καί ἕνα ἔργο τέχνης.

Τό γόνιμο πάντρεμα ἑλληνικῆς παιδείας καί χριστιανικῆς πίστεως μαρτυρεῖται ἐξάλλου μέ τόν καλύτερο τρόπο στήν ἑλληνοχριστιανική Γραμματεία. Ἐδῶ τά παραδείγματα εἶναι πολλὰ.

Μποροῦμε φρεῖ εἶπεῖν νά σταθοῦμε στήν περίπτωση τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ ἐκκληθέντος Φιλοσόφου καί Μάρτυρος († περί τό 165 μ.Χ.), τοῦ ὁποίου ἡ σημασία γιά τόν ἑλληνοχριστιανικό πολιτισμό εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπ' ὅσο συνήθως ὑποτίθετα· καί τοῦτο γιὰτί μέ τόν Ἰουστίνου, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Καθηγητῆς Ἀνδρέας Θεοδώρου, ἡ ἑλληνική φιλοσοφία «καθίσταται ἐμφεξῆς τό ὄργανο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπεδώσεως καί διαπτύξεως τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως, ἢ ἐξωτερικῆ μορφή ὑφ' ἣν ἀρχίζει νά προβάλληται καί νά ἀκτινοβολῆ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας».⁽⁴⁾

Ὁ Ἰουστίνος διεμόρφωσε τήν ἰδιότυπη θεωρία τοῦ «**σπερματικοῦ λόγου**», ἡ ὁποία ἀναγνώριζε ὅτι ὑπάρχουν «**παρά πᾶσι σπέρματα ἀληθείας**», ἐγκατεσπαρμένα ἀπό τόν Θεό.⁽⁵⁾ Μέσα ἀπό αὐτήν τήν ἀναγνώριση ὁ Χριστιανισμός ἀπῆλλάγη ἀπό τήν ὑποχρέωση μιᾶς χωρίς τέλος ἀντιπαράθεσης πρὸς τόν ἑλληνισμό, καί μπόρεσε νά ἀφομοιώσει τίς κατακτήσεις καί τίς ἀλήθειες τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστίνος διε-

(4) Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ θεολογία τοῦ Ἰουστίνου φιλοσόφου καί μάρτυρος καί οἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τήν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν*, Ἀθήνα 1960, 160.

(5) Ἰουστίνου, *Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς Ἀντωνίνον τόν Εὐσεβῆ*, ed. E. J. Goodspeed, μδ' 10.1-2.

κήρυσσε πλέον χωρίς ένδοιασμό ότι «ὄσα παρὰ πᾶσι καλῶς εἰρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἔστι»,⁽⁶⁾ καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου νά δηλώνει ἀνοικτὰ ὅτι «οὐκ ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ» —χωρίς τοῦτο νά σημαίνει βέβαια ὅτι εἶναι καὶ καθ' ὅλα ὅμοια⁽⁷⁾— καὶ ὅτι «οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοὶ εἰσι», καὶ ὡς τέτοιοι πρέπει νά θεωρηθοῦν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες φιλοσόφους ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι πρὸς αὐτούς, οἱ ὅποιοι τοποθετοῦνται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τοὺς προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.⁽⁸⁾

Ἐνα ἀνάλογο ἀνοιγμα πρὸς τὴν ἑλληνικὴ παιδεία πραγματοποιεῖ καὶ ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς († πρὸ τοῦ 215 μ.Χ.). Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς δὲν ἔνωθε πλέον κανένα πρόβλημα νά χαρακτηρίζει τὸν Πλάτωνα «φιλαλήθη, καὶ σχεδὸν θεοφορούμενο»,⁽⁹⁾ καὶ νά θεωρεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ φιλοσοφία ἐδόθησαν στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν Θεό.⁽¹⁰⁾ Λέγει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὄχι μόνον ἦταν χρησίμη στοὺς Ἑλληνες πρὶν τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σήμερα ἀποδεικνύεται χρησίμη πρὸς θεοσεβειαν.⁽¹¹⁾ ἄλλωστε ὅλα τὰ καλά ἔχουν τὴν αἰτία τους στὸν Θεό, καὶ τοῦτο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία.⁽¹²⁾ Κατὰ

τὸν Κλήμεντα ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία παιδαγωγοῦσε τοὺς Ἑλληνες εἰς Χριστόν, ὅπως ἀκριβῶς ὁ μωσαϊκὸς νόμος παιδαγωγοῦσε τοὺς Ἑβραίους⁽¹³⁾ διότι ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας εἶναι μὲν μία, ἀλλὰ σέ αὐτὴν σάν σέ ποταμὸ πού κυλάει αἰῶνια ἐκβάλλουν τὰ ὕδατά τους πολλοὶ μικρότεροι ποταμοί.⁽¹⁴⁾

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία μπορεῖ μὲν κατὰ τὸν Κλήμεντα νά ἀδυνατεῖ νά συλλάβει τὸ μέγεθος τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, «ἀλλὰ προετοιμάζει τὴν ὁδὸ πρὸς αὐτὴ μὲ τὴ βασιλικώτατη διδασκαλία, σωφρονίζοντας, καὶ δίδοντας πρότυπα ἡθους καὶ ὁδηγώντας στὴν παραδοχὴ τῆς ἀλήθειας τὸν ἄνθρωπο πού δοξάζει τὴν πρόνοια». ⁽¹⁵⁾ Ὡστε σφάλλουν κατὰ τὸν Κλήμεντα αὐτοὶ πού θεωροῦν ὅτι ἡ φιλοσοφία λυμαίνεται τὸν βίον καὶ εἶναι «ψευδῶν πραγμάτων καὶ φάουλων ἔργων δημιουργός», γιὰ τὴν πραγματικότητα αὐτὴ εἶναι «ἐναργῆς εἰκόνα ἀληθείας, θεῖα δωρεὰ πού ἐδόθη στοὺς Ἑλληνες». ⁽¹⁶⁾

Καὶ ἐπὶ πλέον ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία σκιαγραφεῖται μὲ αὐτὰ τὰ λόγια πού εἶδαμε, δὲν λειτουργεῖ

(6) Ἰουστίνου, Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς τὴν Ῥωμαίων Σύγκλητον, ed. E. J. Goodspeed, ἴ 4.1-2.

(7) Ἰουστίνου, ὁπ.π., ἴ 2.1-4.

(8) Ἰουστίνου, Ἀπολογία ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς Ἀντωνίνον τὸν Εὐσεβῆ, ed. E. J. Goodspeed, μσ' 3.1-5.

(9) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς, ed. O. Stählin, L. Früchtel καὶ U. Treu, Α', ἡ' 42, 1.1-2.

(10) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὁπ.π., Α', ζ' 37, 1.1-2: «Καταφαίνεται τοίνυν προπαιδεία ἡ ἑλληνικὴ σὺν καὶ αὐτῇ φιλοσοφίᾳ θεόθεν εἰς ἀνθρώπους».

(11) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὁπ.π., Α', ε' 28, 1.1-3.

(12) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὁπ.π., Α', ε' 28, 2.1.-3.1.

(13) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὁπ.π., Α', ε' 28, 3.2-3: «ἐπαιδαγωγεῖ γὰρ καὶ αὐτὴ τὸ Ἑλληνικόν ὡς ὁ νόμος τοὺς Ἑβραίους εἰς Χριστόν».

(14) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὁπ.π., Α', ε' 29, 1.1-2.1: «Μία μὲν οὖν ἡ τῆς ἀληθείας ὁδός, ἀλλ' εἰς αὐτὴν καθάπερ εἰς ἀνάσιν ποταμὸν ἐκρέουσι τὰ ρεῖθρα ἄλλα ἄλλοθεν».

(15) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὁπ.π., Α', ἰσ' 80, 6.1-5: «Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ καταλαμβάνει ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὸ μέγεθος τῆς ἀληθείας, ἐτι δὲ ἐξασθενεῖ πράττειν τὰς κυριακὰς ἐντολάς, ἀλλ' οὖν γε προκατασκευάζει τὴν ὁδὸν τῆ βασιλικώτατη διδασκαλία, ἂμῃ γέ πη σωφρονίζουσα καὶ τὸ ἥθος προτυποῦσα καὶ προστυφοῦσα εἰς παραδοχὴν τῆς ἀληθείας «τόν» τὴν πρόνοιαν δοξάζοντα».

(16) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ὁπ.π., Α', β' 20, 1.1-2.1: «Ἀξιόπιστος δὲ ἡ τοιαύτη ψυχαγωγία, δι' ἧς κεκαλυμμένην οἱ φιλομαθεῖς παραδέχονται τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὸ μήτε αὐ «τούς δοκεῖν» τὴν φιλοσοφίαν λυμαίνεσθαι τὸν θίον, ψευδῶν πραγμάτων καὶ φάουλων ἔργων δημιουργόν ὑπάρχουσαν, ἢ τινες διαθεβλήκασιν, ἀληθείας οὖσαν εἰκόνα ἐναργῆ, θεῖαν δωρεάν Ἑλλῆσι δεδομένην».

ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς παιδαγωγὸς πρὸς Χριστόν, ἀλλὰ προσφέρει καὶ μία ἀκόμη ἀνεκτίμητη ὑπηρεσία, τὴν ὁποία δὲν παραλείπει νὰ ἐπισημάνει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς: Μπορεῖ μὲν ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία νὰ εἶναι αὐτοτελής καὶ ἀπροσδεῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ μὴν μποροῦμε νὰ ποῦμε ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία κάνει τὴν ἀλήθεια δυνατώτερη, ἀλλὰ, καθιστώντας ἀδύνατες τὶς σοφιστικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς, καὶ ἀποκρούοντας τὶς δολερὲς ἐπιβουλὲς κατὰ τῆς ἀληθείας, πολὺ σωστά ἔχει εἰπωθεῖ ὅτι εἶναι φράκτικῆς καὶ τεῖχος τοῦ ἀμπελώνος».⁽¹⁷⁾

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὑποδεικνύει ἐδῶ — ἤδη ἀπὸ τὸν Β΄ αἰῶνα μ.Χ. — μία πραγματικὰ ἀνεκτίμητη προσφορὰ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ διαλεκτικὴ, αὐτὴ ἡ κατάκτηση τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὄπλο μέ τὸ ὁποῖο ἡ ὀρθοδοξία ἐπέτυχε νὰ ἀμυνθεῖ ἐναντι τῶν αἰρέσεων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ αἰρέσεις προσέφευγαν ἐνίοτε στὴ διαλεκτικὴ ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει τίποτε· ἄλλωστε ἀποτελεῖ κοινὸ μυστικὸ ὅτι οἱ αἰρέσεις προσέφευγαν καὶ στὶς Γραφές, προκειμένου νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἀλλὰ κανεὶς ἐχέφρων ἄνθρωπος δὲν θὰ διανοεῖτο ποτέ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι οἱ Γραφές γεννοῦν τὶς αἰρέσεις. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀπλῆ: Δὲν εἶναι οὔτε ἡ διαλεκτικὴ οὔτε οἱ Γραφές ποὺ γεννοῦν τὶς αἰρέσεις, ἀλλὰ ἡ ἐσφαλμένη χρῆση τους· ὅπως πάλι καὶ ἀντιστρόφως ἡ ὀρθὴ χρῆση τῆς διαλεκτικῆς

καὶ τῶν γραφῶν θωρακίζει καὶ στερεώνει τὴν Ὄρθοδοξία.

Τῆ μεγάλη αὐτὴ προσφορὰ τῆς φιλοσοφίας μαρτυρεῖ ἄλλωστε καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος (329-379 μ.Χ.), ὅταν γράφει ὅτι «ἡ δύναμη τῆς διαλεκτικῆς εἶναι τεῖχος γιὰ τὰ δόγματα, καθὼς δὲν τὰ ἀφήνει νὰ γίνουν εὐδιάρπαστα καὶ εὐάλωτα σὲ αὐτοὺς ποὺ τὰ ἐπιβουλεύονται».⁽¹⁸⁾ Καὶ σὲ μία συγκεκριμένη περίπτωση, ὑπερασπίζοντας τὴν ὀρθόδοξη πίστη ἐναντι τῆς αἰρέσεως τοῦ Εὐνομίου, ὁ Μέγας Βασίλειος ἐπικαλεῖται τὰ πορίσματα τῶν «παρὰ τοῖς ἔξω σοφῶν», καὶ στηλιτεύει τὴ συνήθεια τῶν αἰρετικῶν, οἱ ὅποιοι, ὅταν δὲν βρῖσκουν τίποτε στοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους ποὺ νὰ στηρίξει τὶς βλασφημίες τους, τοὺς ἀπορρίπτουν ἀνόητα ὡς «οὐδενὸς ἀξίους».⁽¹⁹⁾

Ἐπειτα, ἀναφερόμενοι ἐδῶ στὸν Μέγα Βασίλειο, δὲν μποροῦμε νὰ μὴν μνημονεύσουμε καὶ τὴν ὑπέροχη καὶ παραστατικώτατη εἰκόνα, μέ τὴν ὁποία αὐτὸς προσδιορίζει ποιά θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ στάση τοῦ χριστιανοῦ ἐναντι τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς μέλισσας, ποὺ προσεγγίζει τὰ ἄνθη, μέ σκοπὸ ὁμως νὰ ἀντλήσει ἀπὸ αὐτὰ τὸ νέκταρ· ἔτσι ἀκριβῶς ὀφείλει κατὰ τὸν Μέγα Βα-

(18) Μεγάλου Βασιλείου, *Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν* (ἀμφιβ.), ed. P. Trevisan, B' 92.28-30 (= ed. J. - P. Migne, PG 30,269 C): «Ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δυνάμεις τεῖχος ἐστὶ τοῖς δόγμασι, οὐκ ἔωσα αὐτὰ εὐδιάρπαστα εἶναι καὶ εὐάλωτα τοῖς βουλομένοις».

(19) Μεγάλου Βασιλείου, *Ἀναρπτικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, Λόγος Β' 28*, ed. J. - P. Migne, PG 29, 637.9-15: «Τοῦτο δὲ πλεῖω τῆς ἀσεβείας τὴν ἀμαθίαν ἔχει, τὴν οὐσίαν λέγειν καὶ ὠτινιῶν τῶν ἀπάντων ἐναντίαν εἶναι τῇ οὐσίᾳ, πάλαι διωμολογημένου καὶ παρὰ τοῖς ἔξω σοφοῖς (οὓς ὅταν μὴ εὕρωσιν οὗτοι συναγωνιζομένους ταῖς βλασφημίαις αὐτῶν, ὡς οὐδενὸς ἀξίους παραλογίζονται), ἀμῆχανον ὑπάρχειν ἐν τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐναντίωσιν».

(17) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, δ.π. Α', κ' 100, 1.1-2.1: «αὐτοτελής μὲν οὖν καὶ ἀπροσδεῆς ἡ κατὰ τὸν Σωτῆρα διδασκαλία, «δύναμις οὐσα» καὶ «σοφία τοῦ Θεοῦ», προσιοῦσα δὲ σοφία ἡ Ἑλληνικὴ οὐ δυνατώτερον ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν καὶ διακρουομένη τὰς δολερὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλὰς φραγμῶς οἰκείως εἴρηται καὶ θρηγκὸς εἶναι τοῦ ἀμπελώνος».

σίλειο καὶ ὁ χριστιανὸς νὰ προσεγγίξει τὴν ἑλληνικὴ παιδεία.⁽²⁰⁾

Μνημονεύσαμε ἤδη τὸν Ἰουστῖνο, τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ τὸν Μέγα Βασίλειο. Ὅμως ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας ὁ πιὸ γνήσιος ἔραστής τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἶναι δίχως ἄλλο ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (330-389 μ.Χ.). Ὁ Γρηγόριος προέτρεπε τοὺς χριστιανούς νὰ μὴ θεωροῦν τίποτα ἀνώτερο ἀπὸ τὴν παιδεία, πού αὐτὴ μόνη ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα ἀνήκει πραγματικὰ σὲ ὅσους τὴν κατέχουν.⁽²¹⁾ Ὁμολογοῦσε ἐλεύθερα αὐτὸ πού παραδεχόταν ὅτι ἀπὸ μίᾶ ἄποψη μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ κάπως μικροπρεπές, ὅτι δὲν ἀνεχόταν οἱ μὴ χριστιανοὶ νὰ ξεπερνοῦν τοὺς χριστιανούς σὲ παιδεία, ἔστω καὶ σὲ αὐτὴ τὴν ἔξωτερικὴ παιδεία, μολονότι ὁ Χριστιανισμὸς θηρεῦει τὸ κάλλος τῆς οὐσίας.⁽²²⁾ Ὅποια εὐγενὴς ἄμλλα!

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μᾶς ἔχει ἀφήσει τὸν πιὸ ὑπέροχο ὕμνο τῆς φιλοσοφίας, καὶ τὸν πιὸ ὑπέροχο ὕμνο τοῦ φιλοσόφου: Γιά μὲν τὴ φιλοσοφία ἔλεγε ὅτι «ἢ πρέπει νὰ φιλοσοφοῦμε, ἢ νὰ τιμάμε τὴ φιλοσοφία, ἂν δὲν θέλομε νὰ βρεθοῦμε ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὸ καλό»,⁽²³⁾ γιὰ δὲ τὸν φιλό-

(20) Μεγάλου Βασιλείου, Πρὸς τοὺς νέους ὄπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, ed. F. Boulenger, 4.36-48 (= ed. J. - P. Migne, PG 31, 569 BC).

(21) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπη ἠθικά. ΛΓ. Γνωμολογία τετράστιχος, ed. J. - P. Migne, PG 37, 944.5-6: «Μηδὲ ἐν παιδεύσεως/νόμιζε κρεῖσσον, ἢ μόνη κεκτημένων».

(22) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπη εἰς ἑαυτόν. ΛΘ'. Εἰς τὰ ἔμμετρα, ed. J. - P. Migne, PG 37, 1332.13-1333.3: «Τρίτον πεπονηθὸς οἶδα' πρᾶγμα μὲν τυχόν/μικροπρεπές τι, πλήν πέπονθ' οὐδ' ἐν λόγοις/πλέον δίδωμι τοὺς ξένους ἡμῶν ἔχειν/τούτοις λέγω δὴ τοῖς κερχωρισμένοις λόγοις/εἰ καὶ τὸ κάλλος ἡμῖν ἐν θεωρίᾳ».

(23) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Εἰς Ἦρωνα φιλόσοφον (Λόχος ΚΕ), ed. J. - P. Migne, PG 35, 1197.38-44: «Ὡστε μοι καὶ πρὸς λόγον ὁ ἔπαινος, Ἴν' εἰ μὴ τί ἄλλο, τοῦτό γε φιλοσοφήσω, τὸ θαυμάζειν φιλόσοφον. Ἡ γὰρ φιλοσοφητέον, ὡς ὁ ἐμός λόγος, ἢ τιμητέον φιλοσοφίαν, εἰπερ μὴ μέλλοιμεν παντελῶς ἔξω τοῦ καλοῦ πίπτειν, μηδὲ ἀλογίαν κατακριθῆσθεσθαι, λογικοὶ γεγονότες, καὶ διὰ λόγου πρὸς λόγον σπεύδοντες».

σοφο ἔγραφε: «Ἀνυπέροβλητα εἶναι τὰ ἐξῆς δύο, ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄγγελος· καὶ τρίτος μετὰ ἀπὸ αὐτοῦ ὁ φιλόσοφος, αὐλὸς μέσα τὴν ὕλη, ἀπερίγραπτος μέσα σὲ σῶμα, οὐράνιος πάνω στὴ γῆ, ἀπαθὴς μέσα σὲ πάθη».⁽²⁴⁾ Γιά τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους ὁ Γρηγόριος παραδεχόταν ὅτι, μ' ὅλες τὶς πλάνες τους σὲ διάφορα θέματα, ὅλοι —καὶ μάλιστα ἐξ ἴσου— ἦσαν ἐπαινέτες τοῦ καλοῦ καὶ συνετοί, καὶ δὲν θεωροῦσαν τίποτε ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, ὅσους ἰδρωτές, κόπους καὶ χροῖνους καὶ ἂν ἀπαιτεῖ αὐτὴ.⁽²⁵⁾

Κοντὰ σὲ ὅλα αὐτὰ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μᾶς ἔχει ἀφήσει καὶ ἓνα ἄλλο πραγματικὰ ἐκπληκτικὸ κείμενο, ὅπου ὄχι ἀπλῶς ἐξαιρεῖ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ἀλλὰ καὶ ἐπιτίθεται εὐθέως ἐνάντια σὲ ὅσους τὴν περιφρονοῦν. Ὅλοι οἱ νουνεχεῖς ἄνθρωποι, γράφει ἐκεῖ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, συμφωνοῦν ὅτι ἡ παιδεία εἶναι τὸ πρῶτο καὶ σημαντικώτερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ· καὶ διευκρινίζει ρητῶς ὅτι δὲν ἐννοεῖ μόνον τὴν εὐγενέστερη παιδεία, τὴ χριστιανικὴ, πού περιφρονεῖ τὴν κομψότητα τῶν λόγων καὶ προσκολλᾶται στὴν ὑπόθεσι τῆς σωτηρίας καὶ στὸ κάλλος τῶν νοουμένων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, πού πολλοὶ χριστιανοὶ κάκιστα ἀπορρίπτουν.⁽²⁶⁾ Διότι ὅμοια, συνεχίζει, εἶναι ἀνόητο νὰ περιφρονοῦμε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ καὶ τὸν ἀέρα, ἐπειδὴ κάποιοι ἀνοήτως λάτρευαν αὐτὰ ἀντὶ γιὰ τὸν Θεό.⁽²⁷⁾ Καὶ

(24) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Εἰς ἑαυτόν, εἰς τὸν λαόν καὶ τοὺς ποιμένας, ἐξ ἀγροῦ ἐπανήκοντα μετὰ τὰ κατὰ Μάξιμον (Λόγος Κς), ed. J. - P. Migne, PG 35 1245.15-20: «Εἶπω τι κεφάλαιον. Δύο ταῦτα δυσκράτητα, Θεὸς καὶ ἄγγελος· καὶ τρίτον φιλόσοφος, αὐλὸς ἐν ὕλη, ἐν σώματι ἀπερίγραπτος, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάθειν ἀπαθής, πάντα ἠττώμενος πλήν φρονήματος, νικῶν τῷ νικᾶσθαι τοὺς κρατεῖν νομίζοντας».

(25) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐπη ἠθικά. Γ'. Περί ἀρετῆς (Β), ed. J. - P. Migne, PG 37, 695.10-14.

(26) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Εἰς τὸν Μέγα Βασίλειον ἐπίσκοπον Καισαρείας Καπποδοκίας ἐπιτάφιος, ed. F. Boulenger, 11, 1.1-7.

(27) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὁ.π., 11, 2.1-5.

ὁ ἅγιος Γρηγόριος καταλήγει μέ τᾶ ἐξῆς ἐκπληκτικά λόγια: «Δέν πρέπει λοιπόν νά ἀπορρίπτουμε τήν παδεία, ἐπειδή ἔτσι πιστεύουν κάποιοι· ἀλλά πρέπει νά θεωροῦμε σκαιούς καί ἀπαιδεύτους ὅσους ἔχουν αὐτή τή γνώμη, οἱ ὁποῖοι θά ἤθελαν ὅλοι νά εἶναι ὅμοιοι μέ αὐτούς, γιά νά μποροῦν νά κρύβουν μέσα στό πληθος τή δική τους ἀνοησία, καί νά μήν παίρνουν οἱ ἄλλοι εἶδηση τήν ἀπαιδευσία τους».⁽²⁸⁾

Στήν ἴδια ἀκριβῶς γραμμή μέ ὄλους αὐτούς τούς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας κινήθηκε πρῖν ἀπό ἕναν αἰῶνα περίπου καί ὁ ἅγιος Νεκτάριος (1846-1920) στήν εἰσαγωγή του στόν Β' τόμο τοῦ ἔργου του Ἱερῶν καί φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα, ἡ ὁποία ἐκδίδεται σήμερα καί ὡς ἀνεξάρτητη μελέτη ὑπό τόν τίτλο **Μελέτη περί τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τόν χριστιανισμόν**. Ἐκεῖ ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ἐλληνική φιλοσοφία ἀποτελέσει παιδαγωγό τῶν Ἑλλήνων πρὸς τόν Χριστιανισμό, καί ὅτι οἱ Ἑλληνες σοφοί ὑπῆρξαν διδάσκαλοι τῆς ἀλήθειας, καί αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἀγάπη γιά τήν ἀλήθεια ὁδήγησε τούς Ἑλληνες στήν ἀλήθεια πού ἀποκαλύφθηκε, τήν ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ.⁽²⁹⁾

Ὅπως λοιπόν ἀποδεικνύεται ἀπό ὄλα τᾶ παραπάνω, ὁ Χριστιανισμός ἀγκάλιασε τήν ἐλληνική παιδεία, καί κατά συνέπειαν ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ὁ Χριστιανισμός πολέμησε τήν ἐλληνική

παιδεία ἀποδεικνύεται ψευδῆς καί ὑποβολιμαῖος. ἴσως βεβαίως διερωτηθεῖ κανεῖς τό ἐξῆς: Δέν ὑπάρχουν περιπτώσεις πού οἱ χριστιανοί διανοητές ἀποδοκιμάζουν ρητῶς τήν ἀρχαία ἐλληνική φιλοσοφία, ὅπως διατείνονται οἱ ἀρχαιολάτρες πολέμοι τοῦ Χριστιανισμοῦ; Μά βεβαίως καί ὑπάρχουν! Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας εἶχαν κάθε δίκιο νά ἐπιτίθενται σέ ἐκείνους ἀπό τούς συγχρόνους τους πού θεωροῦσαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά βρεῖ τήν ἀλήθεια στή φιλοσοφία. Καί τοῦτο διότι, ἀφ' τῆς στιγμῆς κάποιοι συνειδητοποίησε ὅτι ἐστὶ Χριστιανισμός, δέν μπορεῖ παρά νά ἀντιληφθεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν θά βρεῖ τήν ἀλήθεια οὔτε στούς φιλοσόφους, οὔτε στούς ποιητές, οὔτε στούς ρήτορες, ἀλλά στόν Χριστό καί μόνον. Ἡ ἐλληνική παιδεία ὁμως δέν παύει νά εἶναι ἀνεκτίμητη, γιατί βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο νά ἐννοήσῃ τήν ἀλήθεια τήν ὁποία καθῶς εἴπαμε θά βρεῖ στόν Χριστό.⁽³⁰⁾

(30) Ἐπιβάλλεται νά προλάβουμε ἐδῶ μία πολύ λογική ἐνσταση: Τί λοιπόν; θά ρωτήσῃ κάποιος ὁ χριστιανισμός εἶναι ὑπόθεση τῶν λίγων καί μορφωμένων πού κατέχουν τήν ἐλληνική παιδεία, καί οἱ ὑπόλοιποι, οἱ πολλοί, εἶναι καταδικασμένοι νά μένουν μακριά ἀπό τήν χριστιανική ἀλήθεια; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ὁ ἴδιος ὁ ἐραστής τῆς ἐλληνικῆς παιδείας ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἶναι ἀπόλυτος σέ αὐτό τό σημεῖο: «Οὐδέν ἄν ἦν τῆς πίστεως ἡμῶν, ἀδελφοί, ἀδικώτερον, εἴ γε εἰς τούς σοφοῦς ἐπιπτε μόνον, καί τούς περιττοῦς ἐν λόγοις, καί ταῖς λογικαῖς ἀποδείξεσι' τούς πολλοῦς δέ ἔδει, καθάπερ χρυσοῦ, καί ἀργύρου, καί τῶν ἄλλων, καί ὁπόσα τίμα κάτω, καί περισπούδαστα τοῖς πολλοῖς, οὕτω δὴ καί ταύτης ἀποτυγχάνειν' καί τό μέν ὑψηλόν τε καί εἰς ὀλίγους φθάνον, φίλον ἦν Θεῷ καί οἰκείον' τό δέ ἐγγυτέρω, καί τοῖς πολλοῖς ἐφικτόν, ἀόπτυστον καί ἀπόβλητον» (Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας, καί ὅτι οὐ παντός ἀνθρώπου, οὔτε παντός καιροῦ τό περί Θεοῦ διαλέγεσθαι, ed. J.-P. Migne, PG36, 204.13-22). Εἶναι λοιπόν ἐντελῶς σαφές ὅτι ἡ χριστιανική ἀλήθεια δέν εἶναι ὑπόθεση τῶν λίγων καί μορφωμένων πού κατέχουν τήν ἐλληνική παιδεία. Ἀλλά τοῦτο δέν ἀντιφάσκει πρὸς αὐτό πού εἴπαμε ἐδῶ, ὅτι δηλαδή ἡ ἐλληνική παιδεία βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο νά ἐννοήσῃ τήν ἀλήθεια, πού θά βρεῖ στόν Χριστό. Τό κεφάλαιον τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶναι ἡ ὑπόθεση τῆς σωτηρίας καί ἡ ὑπόθεση τῆς σωτηρίας δέν ἔχει νά κάνει ἀπλῶς μέ τό ἄν

(28) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὁ.π., 11, 4.1-5: «Οὐκ οὖν ἀτιμαστέον τήν παιδευσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν' ἀλλά σκαιούς καί ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τούς οὕτως ἔχοντας, οἱ θούλοιντ' ἄν ἅπαντας εἶναι καθ' ἑαυτούς, ἴν' ἐν τῷ κοινῷ τό κατ' αὐτούς κρύπτηται, καί τούς τῆς ἀπαιδευσίας ἐλέγχους διαδιδράσκωσιν».

(29) Νεκταρίου Πενταπόλεως, Ἱερῶν καί φιλοσοφικῶν λογίων θησαύρισμα, τόμος Β', ἐκ τοῦ τυπογραφείου Α. Καλαράκη, Ἀθήναι 1986, ε' (= Μελέτη περί τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τόν χριστιανισμόν, Πειραιᾶς 1990, 3).

Τοῦτο τό διετύπωσε ἴσως καλύτερα ἀπό ὅποιονδήποτε ἄλλον ὁ ἀείμνηστος Καθηγητής Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης, ὁ ὁποῖος γράφει στό βιβλίό του Ἐμεῖς

κάποιος ἐννοεῖ ἢ ὄχι τή χριστιανική ἀλήθεια, ἀλλά μέ τό ἄν τήν ἀκολουθεῖ. Διότι μπορεῖ κάποιος κάλλιστα νά ζῆ κατά Χριστόν καί νά ἀκολουθεῖ τή χριστιανική ἀλήθεια, χωρίς νά τήν ἐννοεῖ πλήρως, ὅπως πάλι μπορεῖ κάποιος νά ἐννοεῖ μέν τή χριστιανική ἀλήθεια, ἀλλά νά μήν τήν ἀκολουθεῖ. Ὅμοια ἄλλωστε καί ἕνας μεγαλοδικηγόρος μπορεῖ νά γνωρίζει καλύτερα ἀπό κάθε ἄλλον ὅτι μία πράξη εἶναι παράνομη, ἀλλά οὐχ ἤττον νά τήν πράττει. Ἐπαναλαμβάνουμε λοιπόν: Ἡ ἐλληνική παιδεία ἔχει πραγματικά ἀνεκτίμητη ἀξία, γιατί βοηθεῖ τόν ἄνθρωπο νά ἐννοήσῃ τήν ἀλήθεια πού θά βρεῖ στόν Χριστό, ἀλλά βεβαίως, ὅσο μεγάλη σημασία καί ἄν ἔχει ἡ κατανόηση τῆς ἀλήθειας, ἡ ὑπόθεση τῆς σωτηρίας δέν προϋποθέτει νά κατανοήσουμε ἀπλῶς τό μήνυμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλά νά τό θιώσουμε.

οἱ Ἕλληνες: «Δέν ἐδημιούργησε, λοιπόν, τό χριστιανικό μήνυμα ὁ Ἕλληνισμός, ὄχι! Διεμόρφωσε ὅμως τόν ἄνθρωπο πού θά μπορεῖ νά προσλάβει τό μήνυμα αὐτό. Τοῦ ἔδωσε μία προσληπτική καλλιέργεια πού οὔτε οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν, οὔτε οἱ Ρωμαῖοι... καί ὁ Κύριος ἤξερε τί ἔλεγε ὅταν, μαθαίνοντας ὅτι μερικοί Ἕλληνες ζητοῦσαν νά τόν γνωρίσουν ἀπό κοντά, εἶπε «ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου».^(31,32)

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

(31) Ἰω., ιβ' 20-23.

(32) Ἀλεξάνδρου Ν. Τσιριντάνη, Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, Ἐκδόσεις «Συζητήσις», Ἀθήναι 1978, 83.

ΤΗ ΜΙΑ ΤΩΝ ΣΑΒΒΑΤΩΝ

Σκοτάδι ἀπάνεμο
ἀστροπλημμυρισμένο,
σβήνει σ' αὐγῆς φανέρωμα
χρυσοστεφανωμένης.
Ποιά ἔγνοια δέσμη στή γῆ
ποιά καταχνιά στή σκέψη,
τό βῆμα τό γοργόφτερο
τῶν Μυροφόρων σταματᾶ
μπρός στ' ἀδειανό τό Μνήμα,
κι ἀλαφιασμένες ἀποζητᾶν
πού ὁ Χριστός κρατεῖται;

Τώρα στούς Μαθητές κομίζουνε
χαρᾶς τ' Ἀγγέλου μήνυμα,
πού σμίγουν πρωτοθώρητοι
προσκυνητές τοῦ Τάφου,
καί κρίνουν καί πιστεύουνε
πῶς «ἀληθῶς ὁ Κύριος ἀνέστη»,
θωρώντας νά φαντάζουνε
ξεχωριστά, ὀθόνια σουδάρι.
Κι ἀνάβρυσμα μυρίπνοο
ἢ θύμηση ἀπλώνεται
στῶν προφητῶν τίς ρήσεις:
«Ἀνάστα ὁ Θεός κρίνων τήν γῆν».

ΦΙΛΗΜΩΝ ΚΑΠΑΣΟΓΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Ἡ ἐπέτειος τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πάντοτε δημιουργεῖ φοβερὰ καὶ δυνατὰ βιώματα πόνου εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μᾶς ἐντυπωσιάζουν τὰ ὑπὲρ χίλια χρόνια ἀκτινοβολίας τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὰ αἷτια τῆς πτώσεώς του (29ῆ Μαΐου 1453) ἀπὸ τὸ ἄλλο. Εἰς τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀδρομερῶς θέλομεν ἐξετάσει κάποια οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ στοιχεῖα συνηγοροῦντα ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἤθους τοῦ Βυζαντίου.

1) Ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἔτος 1919, ἓνα ἔτος μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, καθηγηταὶ τοῦ Δικαίου ἐνός Γερμανικοῦ Πανεπιστημίου, ἀναφερόμενοι εἰς ἓνα ἐκ Κερκύρας Ἑλληνα, νομομαθῆ, πού εἶχε μεταναστεύσει εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν 15ον αἰῶνα, ἔγραψαν ὅτι εἶχε πρόγονον Ἑλληνα, ὁ ὁποῖος ἔπεσε εἰς τὰ τεῖχη τῆς Πόλης, μαχόμενος δίπλα εἰς τὸν τελευταῖον Ἑλληνα Βασιλέα τῶν Βυζαντινῶν Κωνσταντῖνον τὸν ΙΑ΄ ὑπὲρ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἡπείρου. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐπεσήμαινον οἱ Γερμανοὶ καθηγηταὶ, πίπτουν πολεμοῦντες οἱ Ἑλληνες μαζί με τὸν βασιλέα τῶν ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης, χάριν τῶν ιδεωδῶν τοῦ ἔθνους καὶ αὐτῆς τῆς Πολιτιστικῆς παρακαταθήκης, ἡ ὁποία κατὰ σοβαρὸν ποσοστὸν μετασταθμεύει εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν χῶρον. Συνεπῶς τὸ ἔτος 1453 εἶναι μοιραῖον, ἐκτός τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τοὺς Εὐρωπαίους, διότι ἐγκαινιάζει περίοδον μὲν δουλείας εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, ἀλλὰ καὶ περίοδον εὐρωπαϊκῶν ἐξελίξεων καὶ ἐπιτευγμάτων.

2) Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε ὡς ἐπακόλουθον, ὥστε τὸ ἔθνος νὰ πραγματοποιήσῃ μίαν συνένωσιν καὶ συνοχήν.

Συσπειρῶνεται γύρω ἀπὸ τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἀποβαίνει ὁ πνευματικὸς ταγὸς τοῦ ὑποδοῦλου Γένους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ Ἑλληνες ἐταῦτιον κατὰ τρόπον ἀδιαχώριστον τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν καὶ τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν. Ἐπὶ αἰῶνας ὑπέμειναν τὴν σκλαβιάν καὶ ἀνέμειναν με ἀγωνιστικὴν καρτερίαν τὸν κατάλληλον χρόνον, ὥστε νὰ ὀρθωθοῦν κατὰ τῶν Ἀσιατῶν κατακτητῶν. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν συνίστατο εἰς τὸ νὰ πολεμοῦν τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως· εἶναι «πάτριον εἰς τοὺς Ἑλληνας νὰ πολεμοῦν τοὺς βαρβάρους καὶ τὴν πατρίδα νὰ ἐλευθερώουν». Τὰ ἀνωτέρω λόγια περιέχονται εἰς τὴν διακηρύξιν τῆς Β΄ ἐν Ἀστροὶ ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1823, τὴν ὁποίαν συνέταξε ὁ Θεόδωρος Νέγρης. Σύμφωνα με τὸ περιεχόμενον τῆς Διακηρύξεως ἐκείνης πρὸς τὴν Ὑψηλίον συνέχιζον τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βαρβάρου, πού εἶχαν ἀρχίσει οἱ πατέρες των. Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι οἱ ἄνδρες τοῦ 1821 ἀποκαλοῦσαν τοὺς Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου «ὡς Χριστιανούς ἡμῶν βασιλεῖς». Ἡ μεγάλη καὶ ἡ ἀκαταγώνιστος δύναμις, ἡ ὁποία ἐπὶ δέκα καὶ ἑνδεκα αἰῶνας ἐκράτοῦσε τοὺς Ἀσιάτας καὶ τοὺς λοιποὺς πολυωνύμους λαοὺς πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἐκεῖθεν ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβειος, ἂν δέν διακατεῖχτο ἀπὸ ιδεώδη καὶ φρονήματα ἑλληνικά, τότε ἀπὸ ποῖα ἰδανικά διείπετο; Αὐτὴν τὴν σημαντικὴν παράδοσιν συμπυκνώνουν αἱ διακηρύξεις τῶν ἑθνικῶν συνελεύσεων τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀγώνος τοῦ Εἰκοσιένα καὶ βεβαίως ἡ Β΄ ἐν Ἀστροὶ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1823.

3) Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527-565 μ.Χ.) εἰς τὸν ἐπίλογον τῆς ἐβδόμης Νεαρᾶς ἐπισημαίνει τὴν ἰσχύν

αυτῆς τῆς «Νεαρᾶς» διὰ τῶν φράσεων: «ἐπί πάσης τῆς γῆς, ἣν ὁ Ρωμαίων νόμος ἐπέχει καί ὁ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Θεσμός, ἡ κοινὴ Ἑλλάς Φωνή». (Δηλαδή ἡ Ρωμαϊκὴ νομοθεσία ἐξελληνισμένη πλέον, οἱ θεσμοὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καί ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ περιβάλλονται ἀπὸ διαρκῆ ἰσχύν).

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξετόπισε τὴν λατινικὴν καί εἰσήγαγε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ ἀπεράντου κράτους, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι προσιτοὶ οἱ νόμοι τῆς Πολιτείας. Συνεπῶς ἐπέτυχε τὴν θαυμαστὴν ἐνότητα νόμου, πίστεως καί γλώσσης.

4) Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ λόγιος Γάλλος μοναχὸς Ζερμπέρ (Gerbert) τὸ 997 μ.Χ. ἀνέλαβε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ὅθωνος τοῦ Β'. Ὁ υἱὸς αὐτὸς ὡς Ὅθων ὁ Γ' μετέπειτα τῆς Γερμανίας ὠμολόγησε ὅτι ἦτο «Ἕλλην τὸ γένος», καθ' ὅσον ἡ μητέρα του Θεοφανώ ἦταν Ἑλληνίδα πριγκίπισσα. Ὁ μοναχὸς Gerbert, πού ἐξελέγη Πάπας τῆς Ρώμης μέ τὸ ὄνομα Σίλβεστρος ὁ Β' ἐφάνερωσε τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε εἰς τὴν Εὐρώπην ἀντίληψιν ὡς πρὸς τὸ Βυζάντιον, ὅτι ἦτο κράτος Ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον συνεχίζει τὴν ἑλληνικὴν κλασσικὴν παράδοσιν μέ τρεῖς ὄψεις: α) Ὅτι διαφυλάσσει τοὺς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καί διανοίας. β) Διότι διεξάγει διαρκῆ πόλεμον κατὰ τῶν βαρβάρων Ἀνατολῆς καί Δύσεως καί γ) Διότι καταβάλλει εὐγενῆ καί ἀδιάλειπτον προσπάθειαν νὰ ἐφελκύσῃ τοὺς βαρβάρους εἰς τὸν πολιτισμόν, τὴν παιδείαν καί τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν.⁽¹⁾

Τὸ Βυζάντιον εἶναι ἑλληνικόν καί πνευματικῶς ταχέως περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν καί ὁ πληθυσμὸς τοῦ Κράτους κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου μάλιστα αἰῶνος ἦτο ἑλληνικὸς μέ τοὺς συγγραφεῖς του καί τὴν πνευματικὴν παράδοσιν, ἥτις ἐπιδρᾶ καί εἰς τοὺς ξένους καί πολλοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐξελληνίζει. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος παρὰ τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν του ἀναγκάζεται νὰ κἀν παραχωρήσεις εἰς τὸν Ἑλληνισμόν καί τὸ 397 ἐπιτρέπει εἰς τὰ δικαστήρια νὰ ἐκδίδουν ἑλληνιστὶ ἀποφάσεις, τὸ δὲ 439 νὰ συντάσσονται ἑλληνιστὶ αἱ διαθῆκαι. Αἱ πράξεις τῶν συνόδων συνετάσσοντο ἑλληνιστὶ, οἱ δὲ νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καί ἐξῆς.⁽²⁾

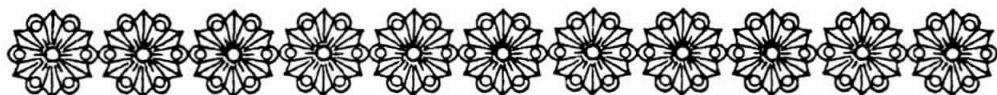
Ἡ ἑλληνικότης τοῦ Βυζαντίου δὲν ἀμφισβητεῖται σήμερον. Χριστιανοὶ καί ἔθνη, οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ λόγιοι γνωρίζουν τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Τὸ πλῆθος τῶν Βυζαντινῶν κληρικῶν μελετᾶ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς. Ἡμποροῦμεν νὰ ὑπογραμμίσωμεν ὅτι εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν, Σικελίαν, Γαλλίαν, οἱ πυκνοὶ πληθυσμοὶ ὁμιλοῦν Ἑλληνικά. «Ἡ ὑπαρξὶς τόσου Ἑλληνισμοῦ καί τόσης ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν Δύσιν συνηγορεῖ καί αὐτὴ ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι πολὺς ἦτο ὁ Ἑλληνισμὸς καί ὁ ἐξελληνισθεὶς κόσμος εἰς τὴν Ἀσίαν καί γενικῶς τὴν Ἀνατολήν. Καί αὐτὸς ἀκριβῶς μεταβάλλει τὸ ρωμαϊκόν κράτος τῆς Ἀνατολῆς εἰς Ἑλληνικόν. Τὸ ἔργον τοῦτο τῶν Ἑλλήνων καί τῶν ἐξελληνισθέντων κατοίκων τῆς Ἀνατολῆς δὲν προῆγε μόνον ἡ πνευματικὴ κληρονομία τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ καί ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία μετεχειρίσθη κατ' ἀνάγκην τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καί ἐπομένως ἐνίσχυσε τὴν ἐνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὸ Βυζάντιον».⁽³⁾

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

(1) Γ. Μαριδάκι: «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὡς ἔκφρασις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πνεύματος» Περιοδ. «ΑΚΤΙΝΕΣ» Μάιος 1951, (σελ. 193-205).

(2) Κ. Ι. Ἀμάντου: «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους» τόμ. Α' 395-867 μ.Χ. Β' ἔκδ. Ἀθήναι 1953, (σελ. 52).

(3) Κ. Ι. Ἀμάντου: «ἐνθα ἀνωτέρω» (σελ. 58-59).

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ

Τό θέμα του Βυζαντίου και του πολιτισμού του σέ σχέση μέ τή σημερινή Εύρώπη έρχεται στήν έπικαιρότητα όλο και μέ ιδιαίτερο ένδιαφέρον. Νέα ιστορικά δεδομένα ρίχνουν φώς στά έπιτεύγματά του. Χαρακτηριστικό είναι και τό βιβλίο του Σουηδού **Στούρο Λιονέρ**. Γεννήθηκε στή Στοκχόλμη τό 1917. Διπλωμάτης, φιλόλογος και λογοτέχνης ό Λιονέρ, είναι έπίτιμος καθηγητής τής ελληνικής γλώσσας στό Πανεπιστήμιο τής Ουψάλα. Ή συμβολή του στή βιβλιογραφία του Βυζαντίου και τής αρχαιότητας, θεωρείται, όπως και ή άρθρογραφία του για τήν Έλλάδα, από τίς πιό σημαντικές στόν σουηδικό χώρο. Οί μεταφράσεις και τά βιβλία του για τόν Όμηρο, τήν Άννα Κομνηνή, τόν Μιχαήλ Ψελλό, τόν Αίσχύλο κλπ. αποτελούν πηγές γνώσης άφοϋ μπορούν νά συνδεθούν μέ τόν κόσμο του σήμερα.

Τό έργο του Λιονέρ «Ίστορία του Βυζαντινού Πολιτισμού» (Μετάφραση Ζαννής Ψάλτης, Έκδόσεις Γκοβόστη, β΄ έκδ. 1999, σελ. 286) καλύπτουν βασικά οί περίοδο: 324-650 (Ό Μέγας Κωνσταντίνος, ή πρωτοχριστιανική τέχνη, ό συγκεντρωτισμός τής Έκκλησίας, τά θρησκευτικά προβλήματα, ένας μεγάλος ποιητής και ή εξέλιξη του τέχνης) και ή έποχή του Ίουστινιανού. Άκολουθεί Ή περίοδος 650-800/850-1000 και 1000-1261 και ή τελική κατάρρευση 1261-1453.

Κύριος στόχος είναι νά αναδειχθεί ή άληθινή ιστορική πραγματικότητα για ένα Βυζάντιο πού δέν γνωρίσαμε ποτέ. Ένα Βυζάντιο πού ανέπτυξε ένα μοναδικό (στίς διάφορες ιστορικές του

στιγμές) άσύγκριτο και ύψηλό πολιτισμό μέ κέντρο τήν Κωνσταντινούπολη, όπου άνθισαν ή λογοτεχνία, ή ιστοριογραφία, ή ύμνογραφία, ή τέχνη και ή νομοθεσία. Έξ άλλου στό Βυζάντιο διατηρήθηκε και επέζησε ή ελληνική κληρονομιά πού μετά τήν κατάρρευση του Βυζαντίου μεταφέρθηκε στή Δύση. Έξετάζεται άκόμη ένας τρόπος ζωής πού στηρίζεται στίς ρίζες τής χριστιανικής άποκάλυψης, πού μέ «ένοχη σιωπή» απέκρυβαν οί διάφοροι μελετητές. Ή θρησκεία άνέδειξε και τήν τέχνη, πού έπιδίωκε νά εξηγήσει τό βαθύ και αιώνιο νόημα τής ύπαρξης και όχι μόνο νά άποτυπώσει τή συγκεκριμένη έκφραση του μεταβλητού κόσμου. Κανένας λαός στήν ιστορία δέν έδειξε τόσο σεβασμό για τήν τέχνη και τόση ευλάβεια όση οί βυζαντινοί.

Ό Λιονέρ έπισημαίνει τήν έπίδραση πού είχε ό Βυζαντινός πολιτισμός στίς χώρες τής Εύρώπης έως τόν μακρινό βορρά τής πατρίδας του. Σημειώνει τούς ποιητές πού έμπνεύστηκαν από τό Βυζάντιο, όπως ό Γέιτς, ό σουηδός Γκούναρ Έκελεφ, ό Φιλανδός Πάαβο Χάαβικο. Οί «διά Χριστόν σαλοί» δέν ένέπνευσαν μόνον τόν κορυφαίο Ντοστογιέφσκυ. Ή έπιρροή του νομοθετικού έργου του Ίουστινιανού στόν Δυτικό κόσμο υπήρξε έκπληκτική. Άναφέρεται άκόμη ή έπίδραση του πνευματικού κόσμου του Ίωάννη του Δαμασκηνού και άλλων λογίων, όπως του Γεωργίου Πλήθωνα Γεμιστού, του μεγάλου ποιητή Συμεών του Θεολόγου, του Βησσαρίωνα και άλλων. Μέ αυτή τήν έννοια τό Βυζάντιο άποτελεί μέρος τής Ίστορίας τής Εύρώπης.

Τελευταία ήλθαν σέ φῶς καί ἀγνωστοί θησαυροί βυζαντινῆς τέχνης τῆς Μόρφου στήν Κύπρο. Ὁ βυζαντινός χαρακτήρας τῆς Κύπρου ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπό κορυφαίους μελετητές. «Ἡ ἱστορία τῆς βυζαντινῆς Κύπρου ἐπιβίωσε πέρα τῶν χρονολογικῶν ὁρίων τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας μέ ἀποφασιστικές πολιτιστικές ἐπιπτώσεις κατά τόν 19ο καί 20ό αἰῶνα» μᾶς λέγει ὁ καθηγητής Σπ. Βρυώνης. Μιά ἐκθεση «2000 χρόνια τέχνης καί ἀγιότητος», πού παρουσιάζεται αὐτό τόν καιρό στή Λευκωσία ἀπό τήν ἱερά Μητρόπολη Μόρφου καί τό Μορφωτικό Ἰδρυμα τῆς Τράπεζας Κύπρου, μᾶς ἐπιτρέπει νά προσεγγίσουμε καλύτερα τήν τέχνη πού ἀνθίσει στήν Κύπρο τή 2η μ.Χ. χιλιετία. Εἰκόνες μεγάλης ἱστορικής καί καλλιτεχνικής ἀξίας ἀνασύρθηκαν ἀπό ἀποθήκες, συντηρήθηκαν καί ἀποκάλυψαν τήν ὁμορφιά καί τήν ἱστορία τους.

* * *

Τά τελευταία χρόνια κορυφαῖοι ἱστορικοί ἔδωσαν τή μαρτυρία τους, ὅπως ὁ συγγραφέας καί πρῶην διπλωμάτης Ι. Ι. Νόριτς πού κατεδίδαξε τήν «ἐνοχη σιωπή» τῆς Δύσεως γιά τήν Ἀνατολική Αὐτοκρατορία. Εἶναι αὐτός πού ἔγραψε: «Ἄν δέν ὑπῆρχε αὐτό τό μεγάλο ὄχυρό τῆς χριστιανοσύνης, ποιά τύχη θά εἶχε ἡ Εὐρώπη ἐνάντια στίς στρατιές τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας τόν 7ο αἰῶνα, ἐνάντια σέ αὐτές τοῦ Χαλίφη τῆς Βαγδάτης τόν 8ο αἰῶνα; Ποιά γλῶσσα θά μιλούσαμε σήμερα καί ποῖο Θεό θά λατρεύαμε;».

Ἀκόμη ἄλλος ἀξιόλογος ἐρευνητής, Ρῶσος βυζαντινολόγος τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ Ἀλέξανδρος Κάζνταν μέ τό βιβλίον του «Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας» ἀνοίγει νέους δρόμους γιά τίς ἐπόμενες γενεές μελετητῶν. Ἀλλά καί ὁ Γερμανός Βυζαντινολόγος Γκέοργκ Μπέκ, ὁ Η. Hunger, ὁ γάλλος A. Guillou, ὁ ἑλληνοαμερικανός Σπ. Βρυώνης καί ἡ ἑλληνίδα Σοφία Μεργιαλή ἔχουν συνεισφέρει πολλά στή μελέτη τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Δέν ξεχνοῦμε φυσικά τόν καθηγητή Ἰ. Καραγιαννόπουλο πού ἔδωσε τόσο πολλά μέ τίς εἰδικές μελέτες του γιά τό Βυζάντιο.

* * *

Ἐνα πράγμα εἶναι ἀκόμη βέβαιο ὅτι τό Βυζάντιο ἀνέπτυξε πολιτισμό πού τώρα πιά ἀναγνωρίζεται ὡς κάτι ὑπέροχο, πού ἔθεσε τίς βάσεις γιά μιᾶ ψυχική ἀναγέννηση. Κάτι πού ἰδιαίτερα πρέπει νά προσέξουμε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες εἶναι καί τό γεγονός ὅτι «ἀπό τά διάφορα στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μόνο στή γλῶσσα δέν ὑπάρχει καμιά διακοπή ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι τίς νεώτερες ἐποχές. Ὑπάρχει μιᾶ συνοχή πού δέν ἔχει ἀντίστοιχό της σέ κανένα ἄλλο ἰνδοευρωπαϊκό λαό...».

Τό Βυζάντιο προφανῶς θά ἀναδείξει ἐρευνητές ἀκόμη σημαντικότερους ἀπό τοὺς σημερινούς. Δέν ἔκλεισε ὁ κύκλος τῶν ἐρευνητῶν μέ τόν Ἀγγλοβυζαντινολόγο Στήβεν Ράνσιμαν, πού πέθανε πρόσφατα. Ἀντίθετα δίνεται σήμερα μιᾶ ὦθηση γιά βαθύτερη κατανόηση τῶν ἐπιτευγμάτων του σέ ὅλα τά στοιχεῖα πού συνιστοῦν τόν πολιτισμό.

Σ. Β. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΜΝΗΜΗ

“Όσο και νά μή θέλεις, θυμάσαι. “Όσο κι αν προσπαθούν κάποιοι νά σβύσουν τή μνήμη σου, νά σέ κάνουν νά ξεχάσης τό παρελθόν, τήν ιστορία σου, τίς νίκες ή τίς ήττες σου, τίς ένδοξες ή τίς αποφράδες ημέρες, έρχεται ξαφνικά μιιά ήμερομηνία, ένα δημοσίευμα, ένα συτταράκι τοῦ μυαλοῦ σου πού άνοίγει μόνο του και τά ξαναφέρνει μπροστά σου.

“Έτσι συμβαίνει και μέ τήν 29η Μαΐου. Κάθε χρόνο, μάς θυμίζει τήν άποφράδα εκείνη ήμέρα. Τήν 29ην Μαΐου τοῦ 1453, πού τούρκεψε ή Πόλη. Κι άς έχουν περάσει από τότε τόσοι αιώνες.

‘Αλλά δέν είναι μόνο αυτό. Τότε, τουλάχιστον, και σκλάβοι οί Ρωμιοί ζούσαν στον τόπο τους. Και μετά τήν πρώτη λαίλαπα, τήν έκδικητική μανία τών στρατευμάτων κατοχής, όπως θά λέγαμε σήμερα, πού έσφαξαν άμάχους, βίασαν γυναίκες, μόλυναν ναούς, συγκροτήθηκαν πάλι, στηριγμένοι στίς πνευματικές τους δυνάμεις και στά γερά στοιχεία τοῦ πολιτισμοῦ τους. Και έγιναν μεγάλοι δραγουμάνοι και ήγεμόνες τών παραδουναβίων χωρών. Και απέκτησαν πλούτη. Και άνέπτυξαν δράση. Και άργότερα, μετά τον ξεσηκωμό τοῦ 1821, αν και οί ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δέν επέτρεψαν ποτέ νά ολοκληρωθῆ ή άπελευθέρωση, άνεπύχθησαν οί ευρύτερες μάζες τών Έλλήνων πού ζούσαν στοῦ τουρκικό έδαφος. Μορφώθηκαν. Έγιναν έπιστήμονες. Έμποροι. Κληρικοί. Έχτισαν σπίτια και σχολεία και εκκλησιές. Έκαναν περιουσίες πού τίς χάρισαν στήν πατρίδα (άπελευθέρη ή άκόμη σκλάβο). Και ζούσαν Έλλάδα, μέσ τήν καρδιά τῆς Τουρκίας.

“Όσπου ήρθε ο Κεμάλ ‘Ατατούρκ μέ τούς Νεότουρκους και θέλησε νά άνεβάση τό επίπεδο τών Τούρκων.

Πώς; Έκπολιτίζοντάς τους; “Όχι. Έξαφανίζοντας μέ τίς γενοκτονίες όλους τούς άλλους λαούς τῆς Μικρασίας, πρὸς παντός τούς χριστιανικούς λαούς. Έλληνες και ‘Αρμενίους. Αὐτούς πού ζούσαν εκεί χιλιάδες χρόνια. Και έγραψαν ιστορία. Και έκαναν πολιτισμό. “Όλα αυτά, μέ τή σιωπηλή άνοχή τῆς Ευρώπης. Και όχι μόνο.

Κι αν σταματούσαμε εκεί, θά ήταν καλά. ‘Αλλά, άντιστασεως μή οῦσης εκ μέρους τών ευρωπαϊκών και τών ελληνικών κυβερνήσεων οί όποίες είχαν άλλες προτεραιότητες, συνεχίστηκε ή γενοκτονία τών Έλλήνων και ή εκδίωξις τους από τίς έστίες τους μέ έξοντωτικούς νόμους πού τούς άνάγκασαν νά φύγουν από τήν Κωνσταντινούπολη, τήν ‘Ιμβρο και τήν Τένεδο. Αὐτά στον είκοστό αιώνα. Τόν αιώνα τῆς προστασίας τών δικαιωμάτων τοῦ ανθρώπου. Και ή ιστορία συνεχίζεται στίς ήμέρες μας, μέ τίς γκριζες ζώνες, τά χωρικά ύδατα και τήν διχοτόμηση τοῦ Αίγαίου μέ όλα τά προφανή έπακόλουθα.

Δέν είναι λοιπόν μόνο ή ήμερομηνία πού μάς φέρνει στοῦ νου τήν άλωση τῆς Πόλης και τήν μακραίωση τουρκική σκλαβιά πού άκολούθησε. Είναι ή πολιτική ενός λαοῦ πού από τό 1453 έως σήμερα, εξακολουθεῖ νά παραμένη ή ίδια πολιτική διαπραγῆς, καταστροφών και δηλώσεων.

Μά είναι τόσο δύσκολο νά τά καταλάβουμε όλα αυτά; Είναι. Για νά τά καταλάβουμε, χρειάζεται νά ύπάρχη ελληνική ψυχή. Έλληνική παιδεία. Φωτισμός ορθοδοξίας. Και είναι πολλοί εκείνοι πού φροντίζουν για νά μήν ύπάρχουν όλα αυτά. Διότι, αν αυτά ύπάρχουν, ύπάρχει έλπίδα νά καταλάβουμε πού βαδίζουμε και νά άντιδράσουμε. Και ύπάρχει έλπίδα σωτηρίας.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΜΝΗΜΗ

Τόν τρέχοντα μήνα συμπληρώνονται εξήντα χρόνια από την ολοκλήρωση της κατακτίσεως της ελληνικής γης από τα χιτλερικά στρατεύματα με την κατάληψη και της νήσου Κρήτης από τους Γερμανούς. Ή πολεμική αυτή επιχείρηση της από αέρος κατακτίσεως της νήσου υπήρξε μοναδική για την περίπτωσή της στην στρατιωτική ιστορία για την εποχή της.

Ός γνωστόν στην μάχη της Κρήτης έλαβαν μέρος εκτός από τό Βρετανικό έκστρατευτικό σώμα ή Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ελάχιστες μονάδες του ελληνικού Στρατού, ενώ παράλληλα υπήρξε ολόψυχη ή συμμετοχή των λαϊκών μαζών στην άγωνα άναχαιτίσεως του επιτιθεμένου. Όλόκληρος ό πληθυσμός της Κρήτης έπολέμησε τόν εισβολέα. Άκόμη οί γέροντες, τά παιδιά και οί γυναίκες συμμετείχαν στίς σκληρές μάχες. Τό ήθικό του κρητικού λαού κατά την διάρκεια της μάχης κατά των γερμανών είναι άδύνατον νά περιγραφεί. Ίδου τί γράφει ό Γερμανός Διοικητής της επίλεκτης μεραρχίας των Άλεξιπρωτιστών στρατηγός Student πού έπολέμησε στην Κρήτη: «Οί πολέμησαντες, εις την Κρήτη τό 1941 πρέπει νά είναι υπερήφανοι τόσον οί επιτιθέμενοι γερμανοί στρατιώτες όσον και οί άμυνόμενοι κάτοικοι της νήσου. Τό όνομα «Κρήτη» δι' έμέ τόν Διοικητήν των μονάδων Άλεξιπρωτιστών πού κατέλαβαν την νήσον συνδέεται με πικρές άναμνήσεις».

Ή τελευταία αυτή φράση του γερμανού στρατηγού έξυπνοει τό μεγάλο άριθμό σε άπώλειες τίς όποιες υπέστη ή επίλεκτη μονάδα του κατά την διάρκεια της πολεμικής αυτής επιχειρήσεως.

Αυτά έγιναν και αυτά έλέχθησαν τότε...

Διερωτάται όμως κανείς ό άπόηχος αυτών των συγκλονιστικών γεγονότων, ποιά άπήχηση μπορεί νά έχει στην σημερινή νεολαία στην χώρα μας δύο γενεές κατόπιν. Οί σημερινοί νέοι τί γνωρίζουν από την παλαιά και πρόσφατη ιστορία του τόπου και κατά πόσον τους συγκινούν ή μαχητική διάθεση και τά ήρωικά κατορθώματα της γενεάς του 1940-1941; Τό έπικουέριον πνεύμα τό όποιο επικρατεί σε μεγάλη μερίδα της σημερινής νεολαίας δικαιολογεί την άμφιβολία για τό κατά πόσον οί εθνικές μνήμες συγκινούν τά σύγχρονα νειάτα.

Έχει συμβεί πρό όλίγων έτών κατά την ήμέρα του έορτασμού της έπετείου της μάχης της Κρήτης, την ώρα κατά την όποιά άντιπροσωπεία των κρητικών σωματείων κατέθεταν στέφανον στό μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτου τιμώντας την μνήμη των ήρωικών νεκρών της έποποιίας αυτής, νά πορεύεται στους κεντρικούς δρόμους της Άθήνας, διαδήλωση των λεγομένων «άντιτρησιών συνειδήσεως» με αίτημα την κατάργηση της στρατιωτικής θητείας.

Και αυτά συμβαίνουν σε εποχή κατά την όποιά τό πνεύμα του εθνικισμού δημιουργεί επικίνδυνες καταστάσεις στην περιοχή των Βαλκανίων, ενώ ό έξ Άνατολών κίνδυνος είναι πάντοτε ύπαρκτός.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Τόν περασμένο μήνα συμπληρώθηκαν σαράντα έξι χρόνια από την εποχή πού ξεκίνησε ό εθνικοαπελευθερωτικός άγώνας του Έλληνισμού της Κύπρου με αίτημα την αυτοδιάθεση και με προοπτική την ένωση της νήσου με την πατρίδα Έλλάδα. Και στόν άγώνα

αυτόν, στόν ὅποιον πρωτοστάτησε ἡ Κυπριακή Ἐκκλησία, τά χριστιανικά νειάτα τῆς νήσου ἔλαβαν ἐνεργόν μέρος μέ τόν ἄδοιο ἐνθουσιασμό τους καί πολλοί νέοι ἐξ αὐτῶν ἔδωσαν καί τήν ζωή τους ἀκόμη στήν ἱερή αὐτή υπόθεση.

Ἐκτοτε μεσολάβησαν πολλά γεγονότα, γνωστά κατά τό πλεῖστον. Καί ἡ σημερινή κατάσταση ἡ ὁποία ἔχει παγιωθεῖ ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 1974 εἶναι ὁ χωρισμός τῆς νήσου στά τρία. Ἡ μισή περίπου εἶναι τουρκική ὀργανωμένη σέ κράτος —ἔστω καί μή ἀναγνωρισμένο ἀπό τήν διεθνή κοινότητα—, τό ὅποιο ὁμως διεκδικεῖ συνομοσπονδιακή συνύπαρξη μέ τήν Κυπριακή Δημοκρατία.

Ἐξ ἄλλου σέ ἓνα σημαντικό ἐδαφικό τμήμα τοῦ νησιοῦ συνεχίζεται, βάσει τῶν ἀρχικῶν συμφωνιῶν τῆς Ζυρίχης καί τοῦ Λονδίνου τοῦ 1960, ἡ στρατιωτική κατοχή ἀπό τίς βρετανικές βάσεις, γιά τίς ὁποῖες κανεῖς δέν μιλάει καί ποτέ δέν ἀναφέρονται ὡς πτυχή τοῦ «κυπριακοῦ» προβλήματος. Ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ εἰδικότερα γεννιέται ἡ ἀπορία ἀπό πλευρᾶς πολεμικοῦ σχεδιασμοῦ σέ τί χρησιμεύουν σήμερα στούς βρετανούς, μετά ἀπό τόσες μεταβολές πού μεσολάβησαν ἔκτοτε στίς γεωπολιτικές συνθήκες τῆς περιοχῆς, οἱ βάσεις αὐτές.

Ἡ ἑλληνική πλευρά πάλι μέ τό ἀναπαλλοτρίωτο ἐπιχείρημα τῆς πλειοψηφίας στίς ἀναλογίες τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἔχει μέ τό μέρος της καί τό διεθνές Δίκαιο καί τίς εὐμενεῖς γι'

αὐτήν ἀποφάσεις τῶν Διεθνῶν Ὄργανισμῶν, ἄχρηστα ὁμως στήν πράξη καί τά δύο. Δέν διαθέτει οὔτε τήν πολεμική ἰσχύ, οὔτε ἴσως καί τήν διπλωματική εὐελιξία, πού θά μπορούσαν νά καταστήσουν τελεσφόρα τήν διεκδίκηση τῶν διεθνῶς ἀναγνωρισμένων δικαιῶν της.

Αὐτή βέβαια ἡ μακροχρόνια ἐκκρεμότητα κουράζει τόν λαό καί τήν ἡγεσία του. Καί τό περίεργο εἶναι ὅτι σαράντα ἐξ χρόνια ἀπό τήν ἐποχή τοῦ ἀγῶνα τοῦ αἵματος καί τῆς ἀγχόνης εἶναι πρώτη πολιτική δύναμη στήν Κύπρο τό μόνο σέ ὁλόκληρο τόν κόσμο κομμουνιστικό κόμμα, τό ὅποιο ἀρνήθηκε συμμετοχή στόν ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγῶνα (ἐναντίον τῆς ἀποικιοκρατίας) τῆς χώρας του, γεγονός πού δέν συμβάλλει καί αὐτό στήν προώθηση μιᾶς δικαίας λύσεως.

Εὐνοϊκές προβλέψεις γιά μία προσεχῆ δικαία λύση τοῦ προβλήματος τῆς Κύπρου εἶναι μιᾶ παρακινδυνευμένη υπόθεση. Ἡ ἱστορία ὁμως τῆς νεώτερης Ἑλλάδος ἀπό τήν ἐθνεγερεία τοῦ 1821 μέχρι σήμερα μάς πιστοποιεῖ ὅτι σέ συνδυασμό μέ τήν ἀγωνιστικότητα τῆς φυλῆς, ὅταν καί οἱ διεθνεῖς συνθήκες εἶναι εὐνοϊκές, τό ἔθνος προχωρεῖ στήν τμηματική ἐπέκταση τῶν συνόρων του, πράγμα τό ὅποιο κάθε ἑλληνική ψυχή εὐχεται καί ἐλπίζει γιά τόν ἀλύτρωτο Ἑλληνισμό τῆς Κύπρου καί τῆς Βορείου Ἡπείρου.

B. K. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ!

Βρισκόμαστε ἀκόμη σέ ἀναστάσιμη περίοδο. Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ Ὁρ-

θόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀνάστασης τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ καί τῶν πιστῶν χριστιανῶν. Ὁ Χριστός ἔδωσε τό ἀληθινό νόημα στή ζωή, καταπατώντας τόν θάνατο καί κάνοντας τήν αἰωνιότητα, μέ τήν πίστη, ἀπόλυτη βεβαί-

τητα. Ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχει ἀρχὴ ἀλλὰ δὲν ἔχει τέλος. Τὴν γήϊνη ζωὴ μας ἀκολουθεῖ ὁ βιολογικὸς θάνατος καὶ ἀκολουθεῖ ἡ αἰωνιότητα. Αὐτὴ ἡ συγκλονιστικὴ ἀλλαγὴ σηματοδοτεῖ καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου σὲ μιὰ καινούργια ζωὴ, μέσα στὴν αἰωνιότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

ΠΑΛΙ ΜΕΡΙΚΑ ΠΟΣΟΣΤΑ

Σύμφωνα μὲ ἔκθεση τοῦ ΟΗΕ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀνάπτυξη τὸ 2000 μ.Χ. «Οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες Ἀμερικῆς βρῖσκονται στὴ δεύτερη θέση ἀνάμεσα στίς 18 πλουσιότερες χῶρες τοῦ κόσμου, μὲ βάση τὸ κατά κεφαλὴν εἰσόδημα, πού ἔχουν τὸ ὑψηλότερο ποσοστὸ πτωχῶν. Ἀκολουθοῦν ἡ Ἰρλανδία καὶ τὸ Ἠνωμένο Βασίλειο». Ἔτσι στίς πλουσιότερες χῶρες συγκεντρώνεται τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ πτωχῶν.

Ἄλλα στοιχεῖα πού ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν ἔκθεση αὐτὴ εἶναι καὶ ἐκεῖνα πού ἀναφέρουν ὅτι «100 ἑκατομμύρια παιδιά ζοῦν ἢ ἐργάζονται στὸ δρόμο, περισσότερα ἀπὸ 30.000 παιδιά πεθαίνουν καθημερινά ἀπὸ ἀρρώστειες πού μποροῦν νὰ θεραπευτοῦν, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῆς περασμένης δεκαετίας ἔχασαν τὴ ζωὴ τους πέντε ἑκατομμύρια ἄνθρωποι παγκοσμίως».

Ἀπὸ ἄλλες ἐκθέσεις προκύπτει πὼς «ἡ μεγάλη φτώχεια ἀναγκάζει πολλές οἰκογένειες στὴν Νότια Ἀσία νὰ ὀδη-

γοῦν τὰ παιδιά τους στὴ σεξουαλικὴ δουλειά γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί». Καὶ ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν μὲ τὴν ἐνοχὴ καὶ ἀνοχὴ τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Τοῦ κόσμου τῆς τρίτης χιλιετίας.

Η ΑΠΟΓΡΑΦΗ

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς ὑπῆρξαν ἀποκαρδιωτικά. Ἡ μικρὴ αὔξηση τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ (6,6%) προκαλεῖ θλίψη καὶ δέος. Τί θὰ γίνεῖ ὕστερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια; Ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς μειώνεται οὐσιαστικά, τὰ σχολεῖα ἐρημώνονται καὶ τὰ ἐλληνοπούλα λιγοστεύουν. Τὴ θέση τους παίρνουν οἱ ἄλλοεθνεῖς. Ἡ ὕπαιθρος χωρὰ σβήνει. Κανεὶς δὲν ἀσχολεῖται σοβαρὰ μὲ τὸ θέμα. Τὰ νέα ζευγάρια δὲν κάνουν παιδιά ἢ ἔστω πέρα ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ ἀναπλήρωσης, οἱ δὲ ἐκτρώσεις (εἴμαστε πρῶτοι στὸν κόσμο) ἔχουν λάβει διαστάσεις γενοκτονίας (ὑπολογίζονται ἐτησίως σὲ διακόσιες χιλιάδες καὶ ἄλλες διακόσιες χιλιάδες πού δὲν δηλώνονται, δηλαδὴ τετρακόσιες χιλιάδες ἐτησίως). Κανένα κίνητρο καὶ καμιὰ μέριμνα γιὰ τὴν οἰκογένεια. Ἀντίθετα διατηρεῖται ὁ νόμος πού νομιμοποιεῖ τίς ἐκτρώσεις. Τί μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον; Οἱ διακυμάνσεις τοῦ χρηματιστηρίου, τὸ κατά κεφαλὴν εἰσόδημα... Ἄλλὰ ἔχουμε μιὰ πατρίδα μὲ ἱστορία καὶ παράδοση μεγάλη. Σέ λίγο θὰ εἴμαστε μειονότητα μέσα στὸν ἴδιο μας τὸν τόπο!

Σ. Β. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΔΟΥΛΕΙΑ

Κύριε Διευθυντά,

Στό τεύχος 618 του περιοδικού «Ακτίνες» δημοσιεύτηκε και άρθρο του κ. Δημητρίου Βαλληνδρά, έγκριτου νομικού, διδάκτορα ποινικών έπιστημών στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Στο σημαντικό αυτό πόνημα, μεταξύ άλλων, έγινε και αναφορά στην συμβολή του Χριστιανισμού στην κατάργηση της δουλείας. Έπ' αυτού, θά ήθελα ν' αναφέρω δύο χαρακτηριστικές ιστορικές περιπτώσεις, προς έπιρρωσιν της θέσεως του συντάκτου, ότι, δηλαδή, η συμβολή της χριστιανικής θεωρήσεως του ανθρώπου ως ελευθέρου όντος και εικόνας Θεού, υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για την κατάργηση του έπονειδίστου θεσμού της δουλείας.

Η πρώτη περίπτωση άφορā στην όσια Μελανία την Ρωμαία⁽¹⁾ που γεννήθηκε τό 383 μ.Χ. στην Ρώμη και κοιμήθηκε τό 439 στην Ίερουσαλήμ. Ο βίος της όσιας αναφέρει πώς η Μελανία ήταν άριστοκρατικής καταγωγής και άτοχος μεγάλης περιουσίας. Η άφοσίωσή της, όμως, στον Ίησοῦ τήν έκαμε ν' άπαρνηθί τήν περιουσία της, νά τήν διαμοιράση στους πτωχούς και νά ζήση ή ίδια βίον λιτόν, άσκητικόν, βίον στερήσεως και κόπων. Με-

ταξύ δέ των άλλων αναφέρεται ότι ή όσια άπληυθέρωσε χιλιάδας δούλων που είχε! Καί όχι μόνον άπληυθέρωσε τους δεσμίους άδελφούς της, αλλά και έδωσε εις τόν καθένα ίκανό χρηματικό ποσό, ώστε νά μπορέσει νά κάνει τά πρώτα του βήματα στή νέα ζωή. Ο Χριστός είχε ήδη ανατρέψει τά κοινωνικά δεδομένα μέ μία ειρηνική, συνειδησιακή επανάσταση στην ψυχή των πιστών του.

Η δεύτερη περίπτωση άφορā στον William Wilberforce⁽²⁾ (1759-1833) τόν Άγγλο πολιτικό που διακρίθηκε για δύο πράγματα, πρώτον τήν θερμή του πίστη, που συνοδεύτηκε μ' έναν άοκνο άγώνα ανακαινήσεως των ήθών και δεύτερον τόν άγώνα για τήν κατάργηση του δουλεμπορίου, που έκεινα τά χρόνια βρισκόταν σέ έξαρση. Καί είναι αυτή ή ευαγγελική πίστη που τόν ώθησε νά πολεμήσει τόσο έντονα κατά της δουλείας, ή ίδια που έκανε τόν Άπόστολο Παῦλο νά γράψει: «ούκ ένι δούλος και έλεύθερος» (Κολ. γ' 11).

Όταν τά ιστορικά γεγονότα μιλούν τόσο ξεκάθαρα, ίσως νά είναι περιττή κάθε περαιτέρω άνάλυση. Ο Χριστιανισμός είχε ειρηνικά, μέ φωνή «ώς αύρας λεπτής» και de facto διακηρύξει τήν έλευθερία κάθε ανθρώπου πριν από κάθε άλλη νομοθετική διακήρυξη.

Μέ έκτίμηση
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΧΙΟΝΗΣ

(1) Άρχιμ. Ηλία Μαστρογιαννοπούλου «Άγιες Γυναίκες της άρχαίας Έκκλησίας» έκδ. Τήνος. «Βίος της όσιας Μελάνης» έκδ. Ί. Μ. Κοιμήσεως Θεοτόκου Βύτουμα.

(2) «Εργάται του πνεύματος» έκδ. «ΖΩΗ» σελ. 31-38.

«AKTINES». Μηνιαίον περιοδικόν. Κυκλοφορεί τήν 1ην έκάστου μηνός. Ίδιοκτήτης: «Χριστιανική Ένωσις Άκτίνες», όδός Καρύτση 14, 105 61 Άθήναι, Τηλ. 32.35.023. Έκδότης και Διευθυντής Συντάξιος: Γεώργιος Δ. Ίατρίδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Άθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ίπποκράτους 189, 114 72 Άθήναι. Τιμή τεύχους δρχ. 250. Έτησία συνδρομή, έσωτερικού δρχ. 2.500, έξωτερικού 20 \$ U.S.A. Η διευθυνσις έπιφυλάσσει εις έαυτήν τό δικαίωμα νά μη δημοσιεύη ή νά συντέμνη κατά τήν κρίσιν της οίονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ή μη, δέν επιστρέφονται. Αναγγελία έντύπων έν γένει και βιβλιοκρισία δέν δημοσιεύονται.

Τόπος εκδόσεως Άθήναι, Μάιος 2001

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»
Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός» κυκλοφόρησαν:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΓΚΙΑΛΛΑΣ
Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Περιλαμβάνει τὴ βιογραφία
τοῦ ποιητοῦ καὶ μελετήματα γιὰ τὸ ἔργο του.

*

ΠΗΓΗΣ ΚΟΡΟΒΕΣΗ - ΠΟΡΦΥΡΗ
ΠΡΙΝ ΓΙΝΕΙΣ ΓΟΝΙΟΣ
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΡΕΙΣ

*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ
Πρωτοπρεσβυτέρου
Καθηγητοῦ Πανεπιστηρίου
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
Θεολογία - Ἱστορία - Παιδεία

*

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΠΟΛΕΤΣΗ
ΡΑΨΩΔΙΑ
Β' ἔκδοση
συμπληρωμένη καὶ διορθωμένη ἀπὸ τὸν ποιητὴ.

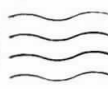
*

ΑΥΤΟΙ ΔΕΝ ΥΠΕΚΥΨΑΝ
Β' ἔκδοση.

ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ
ΦΩΤΑ ΚΑΙ ΣΚΙΕΣ
Δοκίμια πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»
Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός» κυκλοφοροῦν:

HAUS KILLIAN

ΠΙΣΩ ΜΑΣ ΣΤΕΚΕΙ Ο ΘΕΟΣ

*

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΦΩΤΑ ΚΑΙ ΣΚΙΕΣ

Δοκίμια πνευματικού προσανατολισμοῦ

*

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΑΞΕΝΟ

ΤΗΛΕΦΩΝΗΜΑ

Σκηνές καὶ χρονογραφήματα.

*

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΑΛΑΙΟΥ

ΕΛΠΙΔΑΣ ΧΑΜΟΓΕΛΑ

Χαριτωμένη ποιητική συλλογή.

*

ΕΛ. Χ. ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ

ΟΤΑΝ Η ΕΥΛΑΒΕΙΑ

ΓΙΝΕΤΑΙ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ἡ γέννηση καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς πολυφωνικῆς
θρησκευτικῆς μουσικῆς στὴν Εὐρώπη.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρόυτη 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283